

Mane volje u rimskom pravu usporedno s hrvatskim ugovornim pravom

Telišman, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:290188>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
P R A V N I F A K U L T E T

Student:

LUCIJA TELIŠMAN

Naziv diplomskog rada:

MANE VOLJE U RIMSKOM PRAVU USPOREDNO S
HRVATSKIM UGOVORNIM PRAVOM

Kolegij:

Rimsko privatno pravo

Mentor:

prof.dr.sc. Ivan Milotić

Zagreb, 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Lucija Telišman pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Lucija Telišman, v.r.

Sažetak

U radu se obrađuje tema mane volje u rimskom pravu, s naglaskom na zabludi kao najspornijoj mani volje u rimskom, ali i hrvatskom ugovornom pravu. Uspoređuju se mane volje kojima razvoj potječe iz rimskog prava s razvojem i reguliranjem mana volje u hrvatskim zakonima, konkretno Zakon o obveznim odnosima iz 1978. godine i Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine kao dva zakona koja su doprinijela razvoju obveznog prava u Republici Hrvatskoj, ali u dva različita pravna sustava, socijalističkom i kapitalističkom. Rad se ukratko osvrće na pravne posljedice mana volje, a osobito se naglašava njihova razlika.

Ključne riječi: *rimsko pravo, mane volje, pravne posljedice, hrvatsko ugovorno pravo*

Summary

The topic of this thesis is lack of will in Roman private law with the emphasis on error as the most disputable type of lack of will both in Roman and Croatian contract law. Further on there is a comparison between the types of lack of will in Roman private law and their development and regulation in Croatian contract law, specifically Civil Obligations Act 1978 and Civil Obligations Act 2005 as the two main Acts that contributed to the development of obligations law in Republic of Croatia. The thesis gives a brief sight into the legal consequences of lack of will with the emphasis on their differences.

Key words: Roman law, lack of will, legal consequences, Croatian civil law

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	Mane volje.....	3
2.1.	Mane volje u rimskom privatnom pravu.....	3
2.2.	Mane volje u hrvatskom ugovornom pravu	3
3.	Zabluda u rimskom privatnom pravu	5
3.1.	Općenito.....	5
3.2.	Razvoj zablude.....	6
3.2.1.	Teorija volje i teorija očitovanja	6
3.3.	Vrste zablude.....	8
3.3.1.	<i>Error in corpore</i>	8
3.3.2.	<i>Error in pretio</i>	8
3.3.3.	<i>Error in persona i error in negotio</i>	9
3.3.4.	<i>Error in supstantia i error in qualitate</i>	10
3.3.5.	<i>Error iuris i error facti</i>	12
3.3.6.	Zabluda zajednička objema strankama.....	14
3.3.7.	<i>Error in motivo i error in nomine</i>	14
4.	Simulacija.....	15
5.	<i>Metus</i>	16
5.1.	Pravna zaštita u slučaju <i>metusa</i>	18
6.	<i>Dolus</i>	19
6.1.	Pravna zaštita u slučaju <i>dolusa</i>	20
7.	Šala i mentalna rezervacija.....	21
8.	Pravne posljedice mana volje	22
9.	Zakon o obveznim odnosima iz 1978. godine.....	24
9.1.	Zabluda prema Zakonu o obveznim odnosima iz 1978. godine	24
9.1.1.	Bitna zabluda	24
9.1.2.	Vrste zablude	25
9.1.3.	Zabluda o pobudi kod ugovora bez naknade	28
9.2.	Nesporazum.....	28
9.3.	Prijetnja (<i>vis compulsiva</i>) i sila (<i>vis absoluta</i>).....	29
9.4.	Prijevaram	31
9.5.	Prividan ugovor.....	32

10.	Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine (stupio na snagu 2006. godine).....	35
10.1.	Bitna zabluda	35
10.2.	Nesporazum	37
10.3.	Prijetnja i sila	37
10.4.	Prijevarena	38
10.5.	Prividan ugovor.....	40
11.	Pravne posljedice mana volje	41
12.	ZAKLJUČAK	45
13.	LITERATURA	48

1. UVOD

Sklapanje ugovora bila je svakodnevna aktivnost rimskih građana, a to se nije promijenilo ni danas. Jednostavnim odlaskom u trgovinu i kupovinom kruha, sklopili smo ugovor. Očitovali smo volju za kupovinom kruha, usuglasili smo se s trgovkinjom oko predmeta ugovora i pristali na njegovu cijenu te sklopili ugovor, a plaćanjem kruha izvršili smo ugovor. Sklapanje bilo kojeg ugovora sastoji se od osnovnih elemenata, volje i očitovanja. Moramo imati neku volju i namjeru za sklapanjem određenog ugovora koja ne može ostati potisnuta i neizjavljena, već je takvu volju, koja mora biti slobodna, jasna i ozbiljna, potrebno i očitovati. Volja se može očitovati na različite načine koje zakon spominje: izričito, usmeno, pisano, znacima te konkludentnim radnjama. Kada se volja i očitovanje volje podudaraju, nema nikakve zapreke za sklapanje ugovora i njegovu valjanost. Međutim, nepodudaranje volje i očitovanja može izazvati ozbiljne posljedice na valjanost spornog ugovora, rezultirajući njegovom ništetošću, pobojnošću ili njegovim nepostojanjem. Spomenuto nepodudaranje volje i očitovanja obuhvaćeno je pojmom mane volje, institut koji potječe iz rimskog prava, a koji se sve od tada postupno razvijao, sukladno potrebi za promjenom. Rimsko je pravo uporište za mnoge pravne sustave pa tako i hrvatski. Temelje koje je ono postavilo samo su se tijekom povijesti nadograđivali i prilagođavali potrebama vremena, a što će se u ovom radu i vidjeti usporedbom čak tri pravna sustava, rimskog, hrvatskog socijalističkog i hrvatskog kapitalističkog.

Prvi dio rada fokusira se na mane volje u rimskom pravu, na vrste mana volje, njihove karakteristike, razlike između istih i njihove pravne posljedice. Naglasak je na zabludi, mani volje koja je najkompleksnija od svih ostalih mana volje i koja se najviše razvijala kroz povijest, a sve zbog silnih vrsta zablude koje se mogu odnositi na različite elemente ugovora, od kojih su neki bitni, a neki nebitni. Pravne posljedice također su vrlo bitna tema, a koja se nadovezuje na njihov uzrok, mane volje, ali, s obzirom da se o njima može napisati cijeli rad, ovdje se samo ukratko obrađuju. U drugom se dijelu rada obrađuju mane volje s obzirom na Zakon o obveznim odnosima iz 1978. godine i Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine. Uspoređuju se razlike i sličnosti u odnosu na rimsko pravo, ali i između sama dva zakona budući da su donesena u različito vrijeme, odnosno vrijedila su u različitim pravnim sustavima. Pomoću sudske prakse objašnjavaju se razlike između ništetnog i nepostojećeg ugovora, kao posljedica mana volje uz naravno pobojnost. Rad je napisan korištenjem raznih izvora rimskog prava, ali i hrvatskog ugovornog prava te sudske prakse kao vrlo važnog izvora pomoću kojeg se može razumjeti stav

suda i sučeva interpretacija zakona. Iako hrvatski pravni sustav ne počiva na presedanim, ipak se na neke ključne odluke Vrhovnog suda, Visokog trgovačkog ili upravnog suda, ali i nižestupanjskih sudova odvjetnici mogu pozvati, ako je riječ o istovrsnoj činjeničnoj i pravnoj osnovi, a sve u korist svojih stranaka kako ne bi došlo do različitog odlučivanja u predmetima s istovrsnim osnovama.

2. Mane volje

2.1. Mane volje u rimskom privatnom pravu

Sklapanjem ugovora stranke očituju svoju volju za postizanjem zakonom predviđenih pravnih učinaka određenog ugovora. Da bi neki ugovor nastao i bio valjan potrebne su, dakle dvije stvari: volja i očitovanje, odnosno sklad volje i očitovanja. Ipak u nekim slučajevima dolazi do nesklada volje i očitovanja pa se ti slučajevi nazivaju mane volje.¹ Nesklad može biti svjestan ili nesvjestan.² Šala, mentalna rezervacija i simulacija primjer su svjesnog nesklada između volje i očitovanja gdje stranka namjerno očituje ono što ne želi, a zabluda je primjer nesvjesnog nesklada volje i očitovanja jer ugovorna strana, koja je u zabludi, nije svjesna da njezino očitovanje nije u skladu sa njezinom voljom.³ Drugi je slučaj mana volje gdje ne postoji nesklad volje i očitovanja, već se očitovanje i volja slažu, ali je volja stvorena na pogrešan način, a primjer su bludnja u motivu, prijevara (*dolus*) i sila (*vis ac metus*).⁴ Posljedica postojanja mana volje prilikom sklapanja ugovora je ništetnost ugovora ili njegova pobojnost.

2.2. Mane volje u hrvatskom ugovornom pravu

Hrvatsko građansko pravo pronalazi svoj oslonac u rimskom pravu, od sklapanja pravnih poslova pa sve do složenih instituta vlasništva, posjeda, nasljeđivanja i slično. Nije drugačije ni po pitanju mana volje. Definiiraju se također kao nesklad volje i očitovanja, odnosno Klarić i Vedriš u svojoj knjizi *Građansko pravo* proširuju definiciju navodeći kako se manama volje smatra i svako očitovanje volje koje nije učinjeno slobodno i ozbiljno, ako postoje drugi oblici nesuglasnosti između volje i očitovanja te ako očitovanja ugovornih stranaka nisu međusobno u suglasnosti.⁵ Podjela mana volje zapravo je jednaka onoj u rimskom pravu. Svjestan nesklad prouzročit će školski primjer, šala, simulacija, prijetnja i mentalna rezervacija, a nesvjestan zabluda, neznanje, nespornost i prijevara.⁶ Horvat u svojoj knjizi *Rimsko pravo* prijevaru svrstava u mane volje kod kojih ne postoji nesklad volje i očitovanja,

¹ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 263.

² ibid, str. 263.

³ ibid, str. 264.

⁴ ibid, str. 263.

⁵ Klarić, Vedriš; Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 140.

⁶ ibid, str. 141.

već je, kao što je već navedeno, volja izražena na pogrešan način.⁷ Što se tiče posljedica koje mane volje imaju na sam ugovor, one su opet jednake onima u rimskome pravu, ugovor je nevaljan, odnosno ništetan ili pobojan.

⁷ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008, str. 268.

3. Zabluda u rimskom privatnom pravu

3.1. Općenito

Osoba koja želi sklopiti ugovor mora očitovati svoju volju. Kada volja ugovorne strane nije u suglasnosti s njezinim očitovanjem, a ona ipak sklopi ugovor, taj ugovor u pravilu nije valjan. Ugovorna strana ni ne zna da se očitovanje ne poklapa s voljom, odnosno protivna strana ne može se pouzdati u ono što je njezin suugovaratelj očitovao jer to nije ono što je htio, a ne može se pouzdati ni u ono što je htio jer to nije očitovao.⁸ *Aliud voluit, aliud dixit.*⁹

Zabluda (*error*) definira se kao pogrešna predodžba o činjenici koja je pravnorelevantna, a koja utječe na volju ugovornih strana da uopće sklope ugovor.¹⁰ Činjenica ili predmet glede kojeg je ugovorna strana u zabludi mora biti takav da, da taj predmet ili činjenica ne postoji, ugovorna strana ni ne bi sklopila ugovor takvog sadržaja. Zabluda, da bi utjecala na valjanost ugovora, mora biti ispričiva, bitna i neskrivljena.¹¹ Ispričivost se odnosi na razlikovanje zablude o pravnim propisima (*error iuris*) i zablude o činjenicama (*error facti*), ali o vrstama zablude kasnije.¹² Bitna je ona zabluda koja se odnosi na bitne sastojke nekog ugovora.¹³ Ukoliko se odnosi na sporedne sastojke ugovora, utoliko zabluda nije bitna. Bitnom se zabludom smatraju *error in persona*, *error in negotio*, *error in supstantia* i *error in corpore*.¹⁴ Zabluda je neskrivljena ako je ugovorna strana dovedena u zabludu bez svoje krivnje, bez namjere.

Zabluda isključuje konsenzus, a bez konsenzusa ugovor ne može nastati.¹⁵ Ipak, svaka zabluda ne dovodi do nevaljanosti ugovora. Zabluda se mora odnositi na bitne elemente ugovora i ne smije biti rezultat namjere ili krajnje nepažnje ugovorne strane u zabludi.¹⁶ U rimskom pravu doseg zablude je bio uvelike ograničen s obzirom na interese obiju stranaka, no ne samo to, već i problemi s kojima su se susretali u drugoj polovici 19. stoljeća vezani uz telegraf i točnost prenošenja informacija putem telegrafa, u rimskom pravu nisu postojali.¹⁷ Zabluda se u rimskom pravu najčešće povezivala s ugovorom o kupoprodaji. Sama kupoprodaja bila je vezana isključivo uz gotovinsku transakciju na tržišnici zaključenu među

⁸ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 265.

⁹ Drugo je htio, a drugo je govorio., *ibid*, str. 265.

¹⁰ Šarac, M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 198.

¹¹ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 265.

¹² *ibid*, str. 265.

¹³ *ibid*, str. 265.

¹⁴ Šarac, M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 198.

¹⁵ Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 585.

¹⁶ *ibid*, str. 586.

¹⁷ *ibid*, str. 603.

prisutnima, a tek je u kasnoj rimskoj republici kao jedna mogućnost postala i neformalna kupoprodaja.¹⁸ Jedini kojima je pogodovala trgovina na daljinu bili su trgovci koji su razvijali trgovačke običaje sa svojim kupcima koji su vrijedili pri svakoj kupnji pa je zabluda bila vrlo rijetka budući da su se takvi ugovori gotovo uvijek ponavljali.¹⁹

Zabluda se u rimskom pravu razvijala od starog rimskog prava, a svoj je vrhunac doživjela za vrijeme klasičnog rimskog prava. Bio je to razvoj od objektivne teorije očitovanja pa sve do individualizirane i fleksibilne teorije volje.²⁰ Tek je kasnije postalo jasnije da i jednostrana zabluda također može utjecati na valjanost ugovora, a ne samo ona koja je bila poznata i protivnoj ugovornoj strani. Ipak nakon razdoblja klasičnog rimskog prava, razvoj zablude usporava tako da se nije moglo očekivati da će se u postklasičnom razdoblju razviti kriteriji usmjereni na istraživanje namjere i volje ugovornih strana.²¹

3.2. Razvoj zablude

3.2.1. Teorija volje i teorija očitovanja

Valjanost ugovora temelji se na konsenzusu ugovornih strana oko bitnih elemenata ugovora. Konsenzus se postiže suglasnošću volje i očitovanja pa se postavlja pitanje što kada je očitovano nešto što ugovorna strana ne želi, a ono što želi nije očitovala.

U tom slučaju prema starom rimskom pravu vrijedila je teorija očitovanja. Stari rimski pravници nisu uzimali u obzir unutarnju volju ugovorne strane, već je isključivo vrijedilo ono što je očitovano. Teorijom očitovanja postizao se određeni stupanj pravne sigurnosti jer kako bi protivna strana mogla znati ili pretpostaviti što je njezin suugovaratelj namjeravao, koja je njegova unutarnja volja. U starom rimskom pravu svi su pravni poslovi bili isključivo formalni pa zabluda nije ni dolazila u obzir.²² Primjerice, stipulacija je bila pravni posao obveznog prava

¹⁸ ibid, str. 603.

¹⁹ ibid, str. 603.-604.

²⁰ ibid, str. 604.

²¹ ibid, str. 604.

²² ibid, str. 587.

koja se sklapala riječima „*Spondesne ? – Spondeo!*“²³ U tom je slučaju, ako bi došlo do spora, *iudex* samo pazio na pravilnu formu ugovora i potraživanje vjerovnika.²⁴

Teoriju volje počinju primjećivati rimski pravници potkraj razdoblja republike, a svoj vrhunac doživljava u postklasičnom i Justinijanovom pravu. Teorija volje dolazi do izražaja kod neformalnih ugovora koji ne bi bili valjani ako nisu bili u skladu s pravom voljom ugovornih strana. Kako pravilno tumačiti unutarnju volju stranaka? Postojala su dva pristupa. Objektivni pristup, koji je odgovarao teoriji očitovanja prema kojemu volja i nije bila relevantna, relevantno je bilo ono što je očitovano, *Cum nexum faciet mancipiumque, ut lingua nuncupassit, ita ius esto.*²⁵ Nasuprot objektivnom pristupu stoji pristup usmjeren volji. U razdoblju klasičnog rimskog prava ako se nije moglo razaznati vrijedi li očitovanje ili volja ugovorne strane, prednost se davala unutarnjoj volji (*voluntas*). Ipak, u skladu s načelom pravičnosti i načelom dobre vjere (*bona fide*), ako nije postojala sumnja u dano očitovanje, nije se ispitivala volja ugovorne strane prema načelu *cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quaestio.*²⁶ Ako bi se pak ispitivala volja ugovornih strana, ispitivala se njihova namjera i volja koja se, prema običajima, smatra onom koju sve ugovorne strane uobičajeno koriste.²⁷ Subjektivna, unutarnja volja i namjera ugovornih strana dolazi do izražaja u Justinijanovom pravu, a proizlazi iz izreke *in conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit.*²⁸ Uz unutarnju volju ugovornih strana moralo se voditi računa i o tome je li pri sklapanju ugovora postojala koja od mana volje ili jesu li ugovorne strane sklopile još neki dopunski ugovor uz glavni ugovor ili je li ostvarena svrha ugovora.

Horvat u svojoj knjizi spominje još i posredovnu teoriju prema kojoj se prednost treba dati očitovanju. Ipak ta se teorija prilagođava potrebama pravnog posla, pogotovo onih među živima kako bi se zbog pravne sigurnosti moglo štititi povjerenje u valjanost očitovanja na strani onoga kome je očitovanje dano.²⁹ Između ove dvije dijametralno suprotne teorije potrebno je pronaći sredinu, a to se pokušalo učiniti postavljanjem kriterija o tome kakva točno zabluda mora biti da bi uzrokovala nevaljanost ugovora.

²³ „Obećajete li ? – Obećajem!“ ; Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 248.

²⁴ Šarac M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naknada Bošković, Split, 2011., str. 195.

²⁵ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 251.

²⁶ Ako u riječima nema nikakve dvojbe, ne smije se omogućiti ispitivanje volje.; *ibid.*, str. 251.

²⁷ *ibid.*, str. 252.

²⁸ U ugovorima ugovarača treba više gledati na volju nego na riječi.; *ibid.*, str. 252.

²⁹ *ibid.*, str. 250.

3.3. Vrste zablude

3.3.1. *Error in corpore*

Zabluda o predmetu pravnog posla jedna je od vrsta zabluda. Ukoliko je kupac mislio da kupuje *fundus Cornelianus*, a prodavatelj da prodaje *fundus Sempronianus*, utoliko je ugovor nevaljan.³⁰ U Ulpijanovom primjeru kupnje zemljišta *Cornelianus*, odnosno *Sempronianus* ne navode se očitovanja ugovornih strana pa Zimmerman u svojoj knjizi *Law of Obligations* smatra da su zapravo tri mogućnosti kako je zapravo u ovom primjeru nastala zabluda. Prva je *dissensus*. *Dissensus* ili nedostatak dogovora upućuje na problem nedostatka očitovanja prilikom kupnje zemljišta gdje su se strane možda samo referirale na neki fundus, a da nisu točno navele koji, nisu ga identificirale.³¹ Druga je mogućnost da je došlo do zablude na strani prodavatelja u pogledu objekta prodaje gdje prodavatelj želi prodati *fundus Cornelianus*, a to je zapravo *fundus Sempronianus*.³² I zadnja je mogućnost jednostrana zabluda na strani kupca glede objekta prodaje u kojem slučaju dolazi do obrnutog nastanka zablude nego kod prodavatelja. Kupac želi kupiti *fundus Sempronianus*, a zapravo kupuje *fundus Cornelianus*.³³ Ipak, Ulpijanu je, umjesto ovih razlika, bila važnija namjera ugovornih strana *putare emere i putere vendere*.³⁴ U ovom slučaju kupnje zemljišta, ugovorne strane se nisu usuglasile o bitnom elementu ugovora o kupoprodaji, a to je predmet pa zato ugovor ne će proizvesti pravni učinak.

3.3.2. *Error in pretio*

Kao i zabluda o predmetu pravnog posla, zabluda o cijeni također je materijalna zabluda.³⁵ Budući da se zabluda u vrijeme rimskog prava većinom povezivala s ugovorom o kupoprodaji (*emptio venditio*), ova je vrsta zablude također bitna jer, kao što je već navedeno, bitni sastojci ugovora o kupoprodaji su upravo predmet i cijena. Ako između ugovornih strana ne postoji konsenzus u pogledu cijene, isti nije valjan, *si in pretio dissentiant, emptio imperfecta est*.³⁶ Primjeri za *error in pretio* su različiti, a jedan je, naprimjer ako se najmodavac i najmoprimac nisu usuglasili oko cijene, ugovor nije nastao. Ipak, Pomponije navodi kako je

³⁰ Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 589.

³¹ *ibid*, str. 589.

³² *ibid*, str. 590.

³³ *ibid*, str. 590.

³⁴ *ibid*, str. 590.

³⁵ *ibid*, str. 590.

³⁶ Ako se ne slažu oko cijene, prodaja je nesavršena.; *ibid*, str. 590.

drugačija situacija u slučaju nesporazuma oko visine najma. Primjerice, najmodavac želi najam od 20, a najmoprimac misli kako treba platiti 30. U tom slučaju, postoji konsenzus za 20 jer će toliko htjeti najmodavac, a onda će i najmoprimac radije platiti 20 nego 30. Pomponije smatra kako suglasnost nedostaje samo u ovom dijelu od 20 do 30 pa to ni ne utječe u potpunosti na valjanost cijelog ugovora.³⁷ Rimski pravници su bili, po ovom pitanju, dosta fleksibilni zbog načela *utile per inutile non vitiatur*.³⁸

3.3.3. *Error in persona i error in negotio*

Zabluda u pogledu osobe s kojom se ugovor sklapa ili na koju se odnosi utjecat će na valjanost ugovora ako je identitet osobe bitan element ugovora (*intuitu personae*).³⁹ Ugovor ne bi bio sklopljen ni sa jednom drugom osobom, nego baš s tom osobom. Ako identitet osobe nije bitan za sklapanje ugovora, ova vrsta zabluda ne dovodi do nevaljanosti ugovora.

Zabluda koja se odnosi na vrstu pravnog posla ili prirodu pravnog posla ili *error in negotio* postoji kada jedna ugovorna strana misli da sklapa ugovor o zajmu, a druga strana misli da sklapa ugovor o darovanju.⁴⁰ Spomenuti pravni poslovi razlikuju se ne samo po bitnim sastojcima, već i po naplatnosti, odnosno darovanje je besplatni pravni posao, zajam je naplatni pravni posao, ali i po cilju sklapanja ugovora, obdariti nekoga ili mu nešto pozajmiti uz očekivano vraćanje istog prvotnom imatelju. Zabluda o vrsti pravnog posla može se smatrati zabludom ili bi se mogla smatrati *dissensusom* kao u prvoj mogućnosti nastanka zablude prema Zimmermanu.

³⁷ *ibid*, str. 590.

³⁸ Valjano se ne kviri nevaljanim., *ibid*, str. 591.

³⁹ Šarac, M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 199.

⁴⁰ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 265.

3.3.4. *Error in supstantia i error in qualitate*

Kao zabluda koja je bila zanemarena kao bitna, zabludi o materiji od koje je neka stvar napravljena počinje se davati značaj za vrijeme Julijana i Ulpijana. Do njihovih razmišljanja bilo je bitno da su se strane usuglasile o samom predmetu ugovora, bilo je bitno da nema *error in corpore*. Ako je ipak nastala *error in supstantia*, prema Marcellusu ugovor je bio valjan.⁴¹ Tek se kasnije *error in supstantia* od strane bizantskih pravnika počela dijeliti na bitnu i manje bitnu zabludu o supstanciji.⁴² Ako se zabluda odnosila na *error in qualitate* ili na zabludu o datiranju, nije utjecala na valjanost ugovora.⁴³ Bitna je bila ona zabluda koja je bila neskrivljena, a neskrivljena je ona zabluda koja se ne može pripisati nepažnji ugovorne strane, odnosno ona koja se mogla izbjeći uz upotrebu obične pažnje.⁴⁴ Različiti su primjeri *error in supstantia*: ocat prodan umjesto vina, bronca prodana kao zlato, olovo prodano kao srebro. U svim tim primjerima kupcu je bilo bitno od čega je stvar koju kupuje napravljena tako da ne možemo govoriti o *error in corpore* budući da postoji konsenzus ugovornih strana oko predmeta ugovora, ali ne i o stvari od koje je taj predmet napravljen.

Bronca, ako je prodana kao zlato, je primjer *error in supstantia* jer, ako je kupac želio kupiti nakit od zlata, a dobio je od bronce očito se nije usuglasio s prodavateljem o stvari od koje je stvar napravljena. *Aliud pro alio venisse videtur*.⁴⁵ Moguće je da je prodavatelj u ovom slučaju djelovao prijevarno ili je jednostavno, kao i kupac, bio u zabludi (uzajamna zabluda). Drugačiji je slučaj kada je kupac želio kupiti nakit od zlata i dobio je nakit od zlata, ali to zlato ne odgovara kvaliteti koju je želio, dobio je nakit od zlata smanjene kvalitete. To je primjer *error in qualitate* koja ne utječe na valjanost ugovora jer je kupac ipak dobio nakit od željenog materijala.

Potrebno je povući liniju između ovih dviju zabluda jer su dva različita slučaja. Jedno je kada je bronca prodana kao zlato, a drugo kada je zlato prodano kao zlato, ali manje kvalitete. U prvom slučaju kupac uopće nije dobio stvar od materijala od kojeg je htio, a u drugom je dobio stvar od materijala od kojeg je htio, ali ne i one kvalitete koje je htio. Ali nije u svim primjerima jednako lako povući liniju između *error in supstantia* i *error in qualitate*. U

⁴¹ Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 593.

⁴²ibid, str. 593.

⁴³ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 266.

⁴⁴ ibid, str. 266.

⁴⁵ Jedna stvar prodana umjesto druge., Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 592.

primjeru octa prodanog kao vino mora se uzeti u obzir i prirodni proces fermentacije.⁴⁶ Ako je ocat prodan kao vino, primjer je zablude o supstanciji, ali ako je vino prodano kao vino, međutim tijekom vremena se zbog fermentacije pretvorilo u ocat, nema mjesta zabludi o supstanciji i u ovom slučaju ugovor je valjan. Također je ugovor valjan i u primjeru gdje je umjesto žene djevice prodana žena koja nije djeвица.⁴⁷ I u ovom primjeru riječ je o zabludi o kvaliteti, a ne zabludi o supstanciji jer su se strane sporazumjele o predmetu ugovora i u pogledu tog bitnog sastojka ugovora nema zablude. Ne radi se uvijek, u slučajevima zablude o supstanciji, o materijalu ili stvari od koje je nešto napravljeno pa upotrebjeno kao predmet kupoprodaje. U primjeru u kojem je umjesto muškog roba prodan ženski rob, ne možemo govoriti o stvari od koje su napravljeni jer su i muški i ženski rob od krvi i mesa.⁴⁸ Ipak se i u ovom slučaju govori o zabludi o supstanciji jer se spol roba koji se prodaje smatra supstancijalnim za ugovor o kupoprodaji.⁴⁹

Koliko god su ove dvije vrste zabluda međusobno povezane, ne rezultiraju istim učincima na ugovor. Zabluda o supstanciji čini ugovor nevaljanim, a zabluda o kvaliteti ne utječe na valjanost ugovora. Kasnije tijekom razvoja zablude mislilo se kako je zabluda o supstanciji kvalificirana podvrsta zablude o kvaliteti, o čemu ću kasnije, ali Ulpijan i rimski pravници nisu bili tog stajališta. Prema Ulpijanu riječ *supstantia* odnosi se na identitet predmeta, je li prodan ocat umjesto vina, a riječ *qualitas* se ne odnosi na identitet predmeta, već njegovu kvalitetu.⁵⁰ Supstancija se nije odnosila na samo jedno svojstvo predmeta (na primjer, njegovu kvalitetu), već je Ulpijan smatrao da je supstancija bit stvari.⁵¹ Većina klasičnih rimskih pravnikā slagala se s Ulpijanovim mišljenjem o zabludi o supstanciji, no ne i već spomenuti Marcellus koji je smatrao da ugovor u slučaju zablude o supstanciji ostaje na snazi kao valjani ugovor.

Dakle, Ulpijan je najviše pridonio razvoju *error in supstantia* u rimskom pravu, a ostali su rimski pravници nadopunjavali njegov rad. Ali zašto je uopće Ulpijan razvio *error in supstantia*? Odgovor leži u napuštenom načelu *caveat emptor* prema kojem je kupac trebao provjeriti stanje i kvalitetu proizvoda koji kupuje prije same kupoprodaje.⁵² Kako ovo načelo više nije vrijedilo, kupac je bio dobro zaštićen institutom odgovornosti prodavatelja za

⁴⁶ *ibid*, str. 595.

⁴⁷ *ibid*, str. 596.

⁴⁸ *ibid*, str. 596.

⁴⁹ *ibid*, str. 596.

⁵⁰ Petrak, M., *Error in supstantia* u klasičnom rimskom pravu, listopad 2010., str. 1860.

⁵¹ *ibid*, str. 1865.

⁵² Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 307.

materijalne nedostatke gdje se mogao poslužiti različitim tužbama i ishoditi pravnu zaštitu. No da bi se poslužio tim institutom, ugovor je morao biti valjan što u slučaju *error in supstantia* nije moguće. Institut odgovornosti za materijalne nedostatke se stoga može koristiti samo u slučaju *error in qualitate* gdje ugovor, unatoč postojanju zablude, ostaje na snazi. Kao što je već spomenuto, Marcellus nije razlikovao zabludu o kvaliteti i zabludu o supstanciji te bi, da se njega pitalo, u oba slučaja ugovor bio valjan i na snazi te se kupac ne bi mogao koristiti tužbama s naslova odgovornosti za materijalne nedostatke jer zabluda nije bila relevantna za valjanost ugovora. I upravo je iz ovog razloga Ulpijan razvio *error in supstantia* jer bi, u spomenutom slučaju, kupac ostao bez prava na korištenje tužbama i bila bi mu uskraćena pravna zaštita. Naravno i u ranije spomenutim slučajevima nije se uvijek moglo pozvati se na zabludu o supstanciji. I ona je bila ograničena, odnosno izjednačena s *error in corpore* barem po pitanju konsenzusa. Kod *error in corpore* riječ je o suglasnosti o predmetu kupoprodajnog ugovora dok je kod *error in supstantia* riječ o konsenzusu u pogledu materijala ili tvari od koje je predmet kupoprodajnog ugovora napravljen.⁵³ Ako predmet ugovora nije napravljen od tvari od koje je kupac želio da bude napravljen, ugovor nije valjan, ali ako je napravljen od te tvari koju je kupac želio, ali ne u potpunosti ili ne s razinom kvalitete koju je kupac želio, može se samo koristiti tužbama *actio empti* ili *actio quanti minoris* ili *actio redhibitoria*, ovisno o tome što je kupovao. U slučaju da ugovor, zbog zablude o supstanciji, nije valjan, kupac bi ostao nezaštićen jer se nije mogao koristiti navedenim tužbama. Nedostatak pravne zaštite kupca naveo je Ulpijana na razvoj *error in supstantia* budući da ga se ni na jedan drugi način nije moglo zaštititi.

3.3.5. *Error iuris i error facti*

Ignorantia iuris nocet, odnosno nepoznavanje prava škodi vjerojatno je prvo načelo koje sam naučila na početku školovanja. Nitko se ne može ispričavati kako ne poznaje pravo i pravne propise jer su dostupni širokom broju ljudi pa se presumira da su svi s njima i upoznati. U pogledu zablude, ta se zabluda odnosi na zabludu o pravnim propisima, pravnim pravilima. Očitovanje ugovorne strane poprima učinak koji po pravnim propisima nema.⁵⁴ *Error iuris* neispričiva je zabluda i u rimskom pravu. Usprkos tome rimski su pravници razvijali i ovu zabludu u smjeru da se i ona na neki način ograniči pa je tako Neracije smatrao ukoliko pravo nije dovoljno određeno za laika, utoliko je moguće da i ova vrsta zablude bude ispričiva.⁵⁵

⁵³ Petrak, M., *Error in supstantia* u klasičnom rimskom pravu, listopad 2010., str. 1872.

⁵⁴ Horvat, M; *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 265.

⁵⁵ Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 605.

Poznavanje prava teško se moglo očekivati od brojnih građana koji su tek dobili rimsko građanstvo, ali to ipak nije zaustavilo vladajuće da to učine obvezatnim u postklasičnom rimskom pravu.⁵⁶ Od te opće obveze ipak su postojali izuzeci koji su se odnosili na žene, vojnike, maloljetnike (mlađi od 25 godina u rimskome pravu) i seljake.⁵⁷ Ženama je bila dana mogućnost da im se progleda kroz prste ako nisu znale propise pa su sklapajući ugovor nešto zaboravile, ali u granicama u kojima je zakon dozvoljavao takve ispravke. Inače je opće pravilo bilo da ženama ne smije ići u korist pravna zabluda ako su nešto stekle.⁵⁸ Također, vojnici su kasnije mogli iznositi dokaze koje nisu uspjeli iznijeti u ranijem postupku zbog službe. Isto tako zbog nepoznavanja prava ugovorna strana koja je isplatila dug koji nije ni dugovala, ne može tražiti nazad ono što je već isplatila.⁵⁹ Drugačije je ako je isplatio nedugovano, a bio je u zabludi o činjenicama, tada može tražiti povrat isplaćenog.⁶⁰ Papinijan smatra kako se u svim ostalim slučajevima ne može pozvati na zabludu o pravu ako se izgubila vlastita stvar.⁶¹ Glosatori su smatrali kako osoba koja ne poznaje pravo nije ni dostojna uživanja pravne zaštite.⁶² S druge strane, Grotius, kao začetnik škole prirodnog prava, je smatrao da je pravo obvezujuće samo onima koji su s njime i upoznati. Nadalje, zabludom o pravu može se koristiti kada se želi otkloniti nešto štetno, ali ne i kada se želi nešto steći.⁶³ Najbolji primjer za to dao je Pomponije smatrajući kako posjednik ne će steći stvar dosjelošću, iako ne zna da bi po zakonu mogao steći stvar dosjelošću, ako je bio nepošteni posjednik ili je u zabludi o pravu.⁶⁴

Error facti s druge strane *non nocet*, odnosno ne škodi, ispričiva je. I ta vrsta zablude proizvodi pravni učinak na valjanost ugovora samo ako je bitna, a rimski su pravници smatrali da su bitne zablude: *error in negotio*, *error in corpore*, *error in supstantia* i *error in persona*.⁶⁵ Ono što je ovu zabludu činilo neispričivom je ako je osoba u zabludi zbog grube nepažnje, odnosno *negligentia crassa*.⁶⁶ Zimmerman takvu zabludu naziva *error invicibilis*.⁶⁷ Kao zabluda o činjenicama pojavljivale su se dvije podvrste *ignorantia facti proprii* i *ignorantia facti alieni*.⁶⁸ Dakle, postojala je razlika između toga je li došlo do nepoznavanja činjenica koje

⁵⁶ *ibid*, str. 605.

⁵⁷ *ibid*, str. 606.

⁵⁸ Romac, A., Izvori rimskog prava, Informator, 1973., str. 309.

⁵⁹ *ibid*, str. 309.

⁶⁰ *ibid*, str. 309.

⁶¹ *Ibid*, str. 311.

⁶² Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 608.

⁶³ Romac, A., Izvori rimskog prava, Informator, 1973., str. 309.

⁶⁴ *ibid*, str. 309.

⁶⁵ Šarac, M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str.198.

⁶⁶ Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 607.

⁶⁷ *ibid*, str. 607.

⁶⁸ *ibid*, str. 607.

su nama samima poznate, odnosno da se bolje izrazim, koje proizlaze iz naše sfere ili je riječ o činjenicama koje pripadaju u sferu drugih ljudi za koje mi ni ne moramo znati jer su izvan naše sfere. Dakako, postoje i činjenice koje su svima poznate, općepoznate ili *in ea civitate*. Zabluda o pravnim propisima rjeđe se pojavljivala, ali kada bi se i pojavila to bi bilo kad je ugovor već i sklopljen dok su češće stranke bile u zabludi o činjeničnim okolnostima.⁶⁹

3.3.6. Zabluda zajednička objema strankama

Najčešći je slučaj jednostrane zablude, odnosno samo je jedna strana u zabludi, a ne obje. U ovom pak primjeru zablude obje se ugovorne strane nalaze u zabludi iako su obje *ad idem*. Kako ugovorne strane nisu identificirale objekt ugovora, odnosno identificirale su objekt koji ne postoji, transakcija je nepotpuna.⁷⁰

3.3.7. *Error in motivo* i *error in nomine*

Ove vrste zabluda ne utječu na valjanost samog ugovora. Razlog zbog kojeg osoba sklapa ugovor nije važan, osim ako se odnosi na sadržaj samog ugovora, u kojem slučaju je važan. Na području nasljednog prava *error in motivo* utjecala je na sam ugovor ako je ostavitelj bio u zabludi u pogledu svojih srodnika, odnosno mislio je da su njegovi srodnici umrli pa je nasljedstvo ostavio trećoj osobi.⁷¹ Zabluda u pogledu imena ima doduše dva primjera gdje u jednom može dovesti do nevaljanosti ugovora, a u drugom i ne. Primjerice, sklapa se ugovor o kupoprodaji roba. Objе ugovorne strane imaju na umu istog roba, ali samo jedna je u zabludi glede njegovog imena. Tu zapravo ime roba nije bitno jer želi kupiti baš tog roba kojeg je vidio na tržnici pa ugovor ostaje na snazi iako je pogriješio njegovo ime. U drugom primjeru, iako je kupac u zabludi glede imena roba, ipak je riječ o *error in corpore*. Naime, ako oba roba nisu prisutna na tržnici i kupac želi kupiti Stihusa, a prodavatelj mu je prodao Pamfilija, kupac i prodavatelj nisu se usuglasili oko bitnog sastojka ugovora o kupoprodaji, a to je predmet. U ovom je primjeru, dakle bitno kojeg se točno roba kupuje, doduše poimenice, pa ugovor ne proizvodi pravni učinak. Ranije spomenuta zabluda zajednička objema ugovornim stranama pojavljuje se i u ovom primjeru *error in nomine*, ali ne u vidu ugovora o kupoprodaji i obveznog

⁶⁹ Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 607 – 608.

⁷⁰ *ibid*, str. 596.

⁷¹ Šarac, M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 199.

prava već nasljednog prava i oporuke. Odnosila se specifično na slučaj u kojem je u oporuci detaljno opisana osoba ili predmet koji se ostavlja, a kasnije je nadodana neka karakteristika ili opis tog predmeta ili osobe koji je pogrešan ili suvišan.⁷²

4. Simulacija

Svjesni nesklad volje i očitovanja postoji u primjeru simulacije. Ugovorne strane prividno sklapaju jedan pravni posao koji zapravo ni ne žele sklopiti, ali ono što žele je ili prevariti neku treću osobu ili izbjeći neke namete ili propise i na taj način prekriti pravu svrhu radi koje žele sklopiti neki drugi ugovor.⁷³ I kod simulacije se opet vraćamo na teoriju očitovanja, objašnjenu u poglavlju zablude jer, u starom rimskom pravu gdje je očitovanje bilo važnije od volje, simulacija se nije ni razvila, nije ni dolazila u obzir. Počela su se postavljati pitanja simulacije tek u klasičnom rimskom pravu, ali nije bila povezana s ništetošću ugovora. Ništetnost se povezuje sa simulacijom tek u kasnom rimskom pravu.⁷⁴

Simulacija može biti apsolutna i relativna.⁷⁵ Apsolutna simulacija uzrokuje ništetnost ugovora jer ugovorne strane prividno sklapaju jedan posao, ali ne da bi prikrije sklapanje nekog drugog posla, već ne sklapaju nikakav drugi posao.⁷⁶ Relativnom simulacijom ugovorne strane žele prekriti pravni posao koji zapravo žele sklopiti, disimulirani pravni posao.⁷⁷ U oba slučaja i apsolutne i relativne simulacije simulirani pravi posao je ništetan, ali u slučaju relativne simulacije, budući da se sklapa i disimulirani pravni posao, disimulirani pravi posao bi mogao biti valjan ako su ispunjene sve pretpostavke za njegovu valjanost.⁷⁸ On bi mogao biti i ništetan ako je zabranjeno njegovo sklapanje (darovanje među bračnim drugovima koje je sklopljeno kao kupoprodaja također će biti isto kao i kupoprodaja ništetan jer je zabranjeno).⁷⁹ Simulacija kao mana volje obuhvaća ne samo dvije ugovorne strane, već tri. Treća osoba, radi koje je ugovor sklopljen kako bi je se možda prevarilo, stvarno misli da je prividni ugovor valjan i da proizvodi učinke. Imala treća osoba status poštene osobe ili nepoštene osobe, ugovor ipak ne će proizvoditi učinke, kako ni prema ugovornim stranama, tako ni prema njoj. Ipak u slučaju apsolutne simulacije ugovorne strane prema trećoj osobi mogle bi biti solidarno odgovorne ako

⁷² Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 598.

⁷³ Horvat, M; *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 264.

⁷⁴ *ibid*, str. 264.

⁷⁵ *ibid*, str. 264.

⁷⁶ *ibid*, str. 264.

⁷⁷ *ibid*, str. 264.

⁷⁸ *ibid*, str. 264.

⁷⁹ *ibid*, str. 264.

je ona bila poštena i simuliranim ugovorom joj je nastala neka šteta.⁸⁰ Isto tako ako je nekoj osobi zabranjeno sklapanje pravnog posla, ona ga ne može sklopiti prividno uz pomoć neke treće osobe, podmetnute osobe, a simulirani brak je ništav.⁸¹

5. *Metus*

U vrijeme rimske republike kada su vladali izgedi i nemir počelo se postavljati pitanje što u slučaju kada osoba sklapa ugovor pod prijetnjom sile, odnosno prisile i straha (*vis ac metus*). *Nihil consensui tarn contrarium est . . . quam vis atque metus*, odnosno ništa nije suprotno od konsenzusa od sile i straha.⁸² Naravno to je načelo postavio Ulpijan, zaštitnik i pobornik *bona fide*, ali Paulus, kao kasnoklasični rimski pravnik, nije bio istog mišljenja. On je smatrao kako i u takvim situacijama volja koja je izražena vrijedi iako je bila izjavljena pod utjecajem sile ili u strahu. Zapravo nije bilo nekog formalnog pravila koje bi određivalo da su i takvi ugovori nevaljani, dapače, stipulacije i druge formalne transakcije bile su valjane.⁸³ Vrijedilo je dakle načelo *coactus volui , tamen volui*, odnosno budući da sam bio prisiljen, htio sam.⁸⁴ Ipak kasnije je pretor Oktavijan u edikt unio odredbu *quod metus causa gestrum erit, ratum non habeo* prema kojoj je osoba koja je pod silom ili u strahu sklopila ugovor, isto mogla potraživati nazad, odnosno on ne bi odobravao takve ugovore sklopljene pod silom ili u strahu.⁸⁵ Pod silom se smatralo svako sklapanje ugovora pod prisilom, odnosno nametanje svoje volje osobi koja sklapa ugovor, a koje prkosi njezinoj unutarnjoj volji. Strah je trebao biti takav da izaziva bojažljivost u svakoj osobi, a pogotovo strah za život, gubitak slobode, strah od ropstva, ali ne i strah od posljedica kaznenog ili građanskog progona.⁸⁶ Također, strah je obuhvaćao strah od sadašnje ili buduće opasnosti.⁸⁷ U primjeru koji navodi Pomponije strah mora biti i trenutačni, a ne predstojeći. Ako naoružani ljudi dolaze prema mojem zemljištu i ja odem prije nego što su došli, ne će se primjenjivati edikt o kojem piše Pomponije u dvadeset i osmoj knjizi.⁸⁸ Ako su naoružani ljudi došli na moje zemljište pa ja onda odem, edikt će se

⁸⁰ Šarac M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naknada Bošković, Split 2011., str. 197.

⁸¹ Romac, A. , Izvori rimskog prava , Informator, 1973., str. 303.

⁸² Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 652.

⁸³ ibid, str. 652.

⁸⁴ ibid, str. 652.

⁸⁵ ibid, str. 653.

⁸⁶ ibid, str. 653. – 654.

⁸⁷ Romac, A., Izvori rimskog prava, Informator, 1973., str. 313.

⁸⁸ ibid, str. 313.

primjenjivati.⁸⁹ Isto tako, sila postoji i u primjeru u kojem osoba, pravo koje joj pripada, ne potražuje putem suca, već upotrebom sile, a obrnuto, ako potražuje pravo koje mu pripada putem suda, nema mjesta sili.⁹⁰

Pretorovim vetom bile su obuhvaćene radnje osobe koja prisiljava drugu osobu ili je zastrašuje i radnje one osobe koja djeluje pod tim strahom ili prisilom.⁹¹ Ali postoji i treća osoba u ovom odnosu, slično kao i kod simulacije gdje postoji poštena ili nepoštena treća osoba, a to je ona koja sklapa ugovor s osobom koja je sklopila ugovor pod utjecajem prisile. Kakav je njezin status? Neovisno o tome je li treća osoba sklopila ugovor u dobroj vjeri ili je znala za prisilu i zastrašivanje, mogla je biti odgovorna prema *actio quod metus causa* koja se koristila za zaštitu prisiljene i zastrašene ugovorne strane.

Kako bi se moglo uspjeti s *actio quod metus causa*, strah mora biti opravdan, odnosno mora se odnositi na strah od najvećeg zla.⁹² Također *metus* mora biti *iniustus* kako bi se mogla tražiti određena odšteta.⁹³ Postojala je još i vrsta *metus*-a koja se naziva *metus reverentialis*, a koji se odnosio na strahopoštovanje prema muževima i roditeljima.⁹⁴ Ipak i takvom strahu postoji granica što znači da su roditelji i muževi mogli prekoračiti te granice pa strah više ne bi bio *iustus*, već *iniustus*, a to je u slučaju nametanja takozvanog terora nad djecom i ženama.⁹⁵

Kasnije se *metus* već počeo nazivati i *vis compulsiva* kao prijetnja fizičkim nasiljem gdje osoba koja sklapa ugovor zapravo mora birati između dva zla: ili će potpisati ugovor ili će je se naprimjer istući.⁹⁶ Za razliku od *vis compulsive*, *vis absoluta* je bio slučaj kada se uzimala ruka potpisnika ugovora i na taj ga se način prisiljavalo da sklopi ugovor.⁹⁷

⁸⁹ ibid, str. 313.

⁹⁰ ibid, str. 313.

⁹¹ ibid, str. 313.

⁹² Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 658. – 659.

⁹³ ibid, str-658.-659.

⁹⁴ ibid, str- 659.

⁹⁵ ibid, str. 659.

⁹⁶ ibid, str. 660.

⁹⁷ ibid, str. 660.

5.1. Pravna zaštita u slučaju *metusa*

Već spomenuta *actio quod metus causa* jedna je od mogućnosti kojom se pružala pravna zaštita prisiljenoj ili zastrašenoj ugovornoj strani. Na takav način nastao ugovor nije mogao ostati na snazi usprkos Paulovim mišljenjima. Ova je tužba bila važna zbog tri razloga. Prvi je da se njome moglo potraživati četiri puta više od onoga što je primila osoba s kojom se ugovor sklapao. I to se moglo tražiti isključivo od te osobe s kojom je ugovor sklopljen ili čak od neke treće osobe u čije je ruke dospio predmet ugovora makar ona bila pošten stjecatelj.⁹⁸ To je bio, dakle drugi razlog zbog kojeg je ova tužba važna, odnosno tužba je bila *actio in rem scripta* što bi značilo da se mogla podići protiv osobe koja je izvršila prisilu i protiv bilo koje druge osobe koja se okoristila iz tog ugovora. I zadnji je razlog taj da se optuženik mogao osloboditi plaćanja četverostruke naknade ako je vratio isto ono što je i primio. Taj je razlog ovoj tužbi davao značaj *actio arbitraria*, a ako ne bi vratio ono što je primio ipak ne bi bio isključen iz pravne zaštite rimske države ili općenito rimskog društva, a što je obuhvaćao pojam *infamia*.⁹⁹

Neki su smatrali da bi druga mogućnost pružanja pravne zaštite mogao biti institut *restitutio in integrum*, odnosno povrat u prijašnje stanje razlikujući ga od *actio quod metus causa*. Rimljani ga ipak nisu razlikovali od spomenute tužbe, već su ga smatrali jednom od posljedica koje je optuženik morao ispuniti kako ne bi morao platiti četverostruki iznos primljenog.¹⁰⁰

I posljednji način na koji se mogla ostvariti pravna zaštita bio je *exceptio metus*. Prilikom stipulacije prisiljena strana je mogla, nakon što je stipulator proveo ugovor, istaknuti ovaj prigovor koji je sucu omogućio da istraži okolnosti sklapanja ugovora.¹⁰¹ Tužitelj je mogao istaknuti prigovor protiv bilo koje osobe pa i one koja ga je prisilila na sklapanje ugovora ili zastrašila, ali i protiv poštenog trećeg stjecatelja.¹⁰² Labeo je bio mišljenja da se u jednom postupku između dviju strana mogu koristiti i *actio* i *exceptio*. U primjeru gdje je jedna ugovorna strana s *actio quod metus causa* pokrenula postupak protiv druge jer je ugovor sklopila pod prisilom, tuženik je imao dvije mogućnosti. Mogao je povratom u prijašnje stanje vratiti ono što je stekao ili je trebao platiti četverostruki iznos onoga što je primio. Ukoliko je tuženik odlučio ne platiti četverostruki iznos niti vratiti što je primio, utoliko je ugovor i dalje

⁹⁸ *ibid*, str. 660.

⁹⁹ *ibid*, str. 664.

¹⁰⁰ *ibid*, str. 657.

¹⁰¹ *ibid*, str. 657.

¹⁰² *ibid*, str. 657. – 658.

ostao na snazi. Protutužbom je tražio da se ugovor ispuni pa je tužitelj koji je podnio *actio quod metus causa* u protutužbi mogao istaknuti *exceptio metus*. S druge strane, Justinijan je omogućio da se na *exceptio* odgovori replikacijom i time pružio drugoj strani mogućnost da se ogradi od plaćanja četverostrukog iznosa i povrata u prijašnje stanje.¹⁰³ Naravno ako je tužitelj uspio sa svojom tužbom i prigovorom, ugovor je bio nevaljan.

Actio quod metus causa koliko god da je osigurala zaštitu slabijoj ugovornoj strani toliko je i dopustila tuženiku da se izvuče od mogućih posljedica. S jedne je strane njome bila predviđena najveća moguća kazna koja je postojala u rimskoj državi, a to je *quadruplum*. S druge je strane tuženik mogao izbjeći i plaćanje četverostruke kazne i povrat u prijašnje stanje. Ono što je bio primarni cilj ove tužbe je povrat u prijašnje stanje, ne *quadruplum*. Nije joj bio cilj ni kriminalno kažnjavanje, nego je *quadruplum* bio poticaj da se izvrši povrat u prijašnje stanje.¹⁰⁴

6. *Dolus*

Mana volje koja se ne svrstava ni pod svjesne ni pod nesvjesne nesklade volje i očitovanja je prijevara ili *dolus malus*. Isto kao i kod sile, odnosno *vis compulsive* kao psihičke prisile, volja odgovara očitovanju pa ne možemo govoriti o neskladu ta dva elementa. Volja je dakle jednaka očitovanju, ali ne odgovara pravom stanju stvari što zapravo znači da je to podudaranje volje i očitovanja pod utjecajem prijetnje druge osobe kako bi stekla neku protupravnu korist. Ona tjera drugu stranu da zaključi neki ugovor za sebe i dovodi je u stanje zablude te je u tom stanju i održava, a kako bi za sebe stekla neku korist koju inače ne bi mogla steći. U civilnom pravu takav bi ugovor bio valjan pa ga je zato bilo jedino moguće poništavati pretorskim sredstvima (istima kao i kod *metusa*).¹⁰⁵

U početku se *dolus malus* definirao izrekom *aliud simulare, aliud agere* što bi zapravo značilo da se odnosio na situacije u kojima se osoba pretvara da će nešto učiniti, a zapravo nešto sasvim drugo namjerava.¹⁰⁶ Kao što se vidi iz definicije, *dolus malus* je uključivao i određene elemente simulacije.¹⁰⁷ Labeo je kasnije proširio definiciju, a koja je sada obuhvaćala sve oblike

¹⁰³ ibid, str.657.

¹⁰⁴ ibid, str. 657.

¹⁰⁵ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 268.

¹⁰⁶ Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990., str. 665.

¹⁰⁷ ibid, str. 665.

lukavosti, prijevare i drugih načina kojima se željelo prevariti i obmanuti drugu osobu.¹⁰⁸ Kasnije je otpao pridjev *malus* pa je ostao samo *dolus*. U klasičnom rimskom pravu smatralo se kako, da bi osoba bila optužena za *dolus*, nije uvijek potrebno da prevari ili obmani drugu osobu, već da se povrijedi povjerenje u posao koji je sklopljen.¹⁰⁹ Osoba se ponaša na način na koji se nijedan rimski građanin ne bi ponašao. Ipak u nekim slučajevima pretor bi i oprostio *dolus* ako se time htjelo zaštititi povrijeđenu stranku kao u primjeru simulacije.

Srednjovjekovni su pravници razlikovali *dolus causam dans* i *dolus incidens*, razlikovanje koje nije postojalo i nije bilo obuhvaćeno Labeovom i Serviusovom definicijom.¹¹⁰ Ono što im je zajedničko je činjenica da moraju izazvati obmanu, odnosno održati drugu ugovornu stranu u zabludi, a razgraničava ih posljedica koju prouzrokuju s obzirom na ugovor. *Dolus incidens* bi se odnosio na slučaj kada ugovorna strana sklapa ugovor pod utjecajem prijevare, a *dolus* se ne bi odnosio na cijeli ugovor, već na neki njegov dio pa bi ugovorna strana, i da nije bila pod utjecajem prijevare, sklopila ugovor, ali s nekim boljim uvjetima.¹¹¹ *Dolus incidens* nije, dakle dovodio do nevaljanosti ugovora ako je ugovor bio sklopljen *bona fidei* i ako je *dolus* nastao slučajno. *Dolus causam dans* je dovodio do nevaljanosti ugovora jer ugovorna strana ni ne bi sklopila ugovor s boljim uvjetima, zapravo ne bi sklopila nikakav ugovor da nije bilo prijevarnog postupanja.

6.1. Pravna zaštita u slučaju *dolusa*

Kao i u slučaju *metusa* pravna zaštita se i ovdje sastojala od tužbe *actio doli*, *exceptio doli* kao obrambenog prigovora, u slučaju da je prevareni bio tužen na ispunjenje kakve obveze, i povrata u prijašnje stanje. Julije Paulo je smatrao da onaj tko je prevario drugoga kako bi stekao neku korist za sebe ne odgovara samo po tužbi za prijevaru nego i po tužbi za nasilje.¹¹² Razlika u odnosu na *actio quod metus causa* s obzirom na *actio doli* bila je ta da je tužitelj mogao uspjeti s tužbom samo ako je protivna strana, treća osoba s kojom se ugovor sklapa, znala ili trebala znati za prijevaru. Uz to, moglo se uspjeti s tužbom i ako se ugovor sklapao s osobom koja se prijevarno ponaša, ali je ona morala biti kriva za prijevarno ponašanje.¹¹³ U

¹⁰⁸ *ibid*, str. 665. – 666.

¹⁰⁹ *ibid*, str. 667.

¹¹⁰ *ibid*, str. 6

¹¹¹ *ibid*, str. 670.

¹¹² Julije Paulo, *Sentencije, Latina et Graeca*, Zagreb, 1989., str. 59.

¹¹³ Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 663.

klasičnom rimskom pravu nije postojala tužba kojom bi se uspjelo u slučaju prijevare, a da je bilo riječ o *negotia bonae fidei*.¹¹⁴ Tek su pretori omogućili ugovornim stranama da s pomoću *actio doli* traže naknadu štete, a prigovor su mogle koristiti kod ugovora *bonae fidei* dok je kod ugovora *stricti iuris* morala u ugovoru postojati *clausula doli* koja će pružiti zaštitu strankama.¹¹⁵ *Actio doli* je isto kao i *actio quod metus causa* bila pretorska deliktna, arbitarna i supsidijarna tužba. Ono što ih je razlikovalo je činjenica da *actio doli* nije kao kaznu predviđala *quadruplum*, već *condemnatio in simplum* koja je, u slučaju *dolusa*, uključivala i već objašnjenu infamiju.¹¹⁶

7. Šala i mentalna rezervacija

Šala i mentalna rezervacija u rimskom su se pravu smatrale svjesnim neskladom volje i očitovanja jer osoba svjesno očituje nešto što ne želi.¹¹⁷ Očitovanje učinjeno u šali ne proizvodi pravni učinak jer ne postoji jedan od preduvjeta za nastanak i sklapanje pravnog posla, a to je volja.¹¹⁸ Dakle, postoji očitovanje, ali ne i volja pa pravni posao ni ne nastaje. Isto vrijedi i za očitovanja učinjena na pozornicama ili kao školski primjer.¹¹⁹

Reservatio mentalis za razliku od šale proizvodi pravni učinak i pravni posao nastaje neovisno o tome što se očitovanje ne slaže s voljom, a naziva se još i očitovanje s tajnim pridržajem.¹²⁰ U ovom je slučaju namjera ugovorne strane prevariti svog suugovaratelja ili koga trećeg na način da očituje kao svoju volju nešto što svjesno ne želi, a to ne pripoći svom suugovaratelju.¹²¹ U rimskom pravu mentalna rezervacija nije bila relevantna, ali kasnije se čak i uvažava i to u kanonskom pravu.¹²² Naime, na taj su se način muškarci koji su obećali brak ženama mogli izvući iz sklapanja braka tvrdeći da se volja ne podudara s njihovim očitovanjem i kako oni nisu namjeravali sklopiti brak. Zimmerman čak navodi primjer Napoleona i Henry-

¹¹⁴ *ibid*, str. 663.

¹¹⁵ Šarac M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naknada Bošković, Split, 2011., str. 199.

¹¹⁶ Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 664.

¹¹⁷ Horvat, M; *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 263.

¹¹⁸ *ibid*, str. 263.

¹¹⁹ *ibid*, str. 263.

¹²⁰ Šarac M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naknada Bošković, Split 2011., str. 197.

¹²¹ *ibid*, str. 197.

¹²² Zimmerman, Reinhard; *The Law of obligations*, Juta & Co, 1990., str. 645.

a VII koji su, pozivajući se na mentalnu rezervaciju, uspjeli poništiti svoje brakove s Josephine de Beauharnais i Katarinom Aragonskom.¹²³

8. Pravne posljedice mana volje

Ovisno o kojoj je mani volje riječ, njihove su posljedice ništetnost ili pobjojnost. Međutim, u slučaju *dissensusa*, kada se strane nisu uopće sporazumjele, već misle na različite bitne sastojke ugovora pa se njihove volje nisu usuglasile, ugovor nikako ne može nastati. Ovaj objektivno vidljiv disenz različit je od prikrivenog disenza kojim ugovor također ne će nastati.¹²⁴ U slučaju prividnog disenza volja ugovornih strana se samo prividno poklapa iako, kao i u slučaju vidljivog disenza, one se nisu sporazumjele pa taj nesporazum ne će rezultirati nastankom ugovora. Strane nisu u zabludi s obzirom na svoja očitovanja, ali su se pogrešno ili nepotpuno izrazile pa ugovor ne nastaje.¹²⁵

Ništetnost je kao posljedica mana volje bila uređena civilnim pravom, dok se u odnosu na pobjojnost pravna zaštita ugovornih strana morala osigurati pretorskim ediktima. Civilno pravo nije poznavalo pendentno, viseće stanje pobjojnih ugovora, odnosno stanje u kojem je pobjojni ugovor valjan sve dok ga ovlaštena strana ne odluči pobijati zbog neke mane volje.¹²⁶ Dakle, takav bi ugovor i mogao ostati na snazi unatoč postojanju mane volje, koja ugovornoj strani omogućuje njegovo pobijanje, isključivom voljom ugovornih strana, dok ništetan ugovor nikako nije valjan, pogotovo ne u trenutku njegova sklapanja, a ni kasnije i on je *ex lege* ništetan. Pretor je ugovornim stranama omogućio poništaj takvog pobjojnog ugovora pomoću tri sredstva: *restitutio in integrum* (povrat u prijašnje stanje), *denegatio actionis* (uskrata tužbe) i *exceptio* (prigovor protiv tužbe).¹²⁷

Ništetnost je stroži oblik nevaljanosti pravnih poslova, a koja se odnosi na nedostatak bitnih elemenata ugovora bez kojih on ni ne može nastati, a što je u rimskom civilnom pravu bila, na primjer forma ugovora.¹²⁸ Dok je pobjojnost jedinstvena, samo je jedna vrsta pobjojnosti, ništetnost može biti djelomična ili potpuna, početna ili naknadna, ali i relativna i apsolutna.¹²⁹

¹²³ *ibid*, str. 646.

¹²⁴ Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008., str. 267.

¹²⁵ *ibid*, str. 267.

¹²⁶ *ibid*, str. 260.

¹²⁷ *ibid*, str. 260.

¹²⁸ *ibid*, str. 259.

¹²⁹ *ibid*, str. 259.

Glavna razlika između potonjih ništetnosti je što se na relativnu ništetnost mogla pozvati samo zainteresirana strana, a učinak bi bio jednak kao i kod apsolutne ništetnosti, dok u odnosu na pobožnost ugovor je jedno vrijeme bio valjan, sve do odluke ugovorne strane da ga poništi, tada dolazi u pitanje njegova valjanost.¹³⁰ Razlog ništetnosti je najčešće neka mana koja obuhvaća širok broj ljudi, samom svojom težinom utječe na poredak koji je stvoren da zaštiti građane, a ugovorne strane takvim ugovorom zaobilaze poredak. Razlog pobožnosti je neka mana koja ne utječe na širok krug ljudi, nego upravo suprotno, uzak krug ugovornih strana, i eventualno trećih osoba koje su pogođene takvim ugovorom, a odnosi se na konkretne interese ugovornih strana koji su povrijeđeni, za razliku od interesa društva kao cjeline koji su povrijeđeni ništetnim ugovorima.¹³¹

¹³⁰ *ibid*, str.260.

¹³¹ *ibid*, str. 260.

9. Zakon o obveznim odnosima iz 1978. godine

9.1. Zabluda prema Zakonu o obveznim odnosima iz 1978. godine

9.1.1. Bitna zabluda

Zakon o obveznim odnosima iz 1978. godine (u daljnjem tekstu ZOO-78) zabludu je podijelio na bitnu zabludu i zabludu o pobudi kod ugovora bez naknade. Također razlikuje zabludu od nesporazuma. Bitna zabluda u svojoj je definiciji u zakonu uključivala *error in substantia* i *error in persona* kao vrste zabluda s kojima smo se upoznali u rimskom pravu. Bitna zabluda se dakle odnosi na slučajeve u kojima je ugovor sklopljen, ali se jedna ili obje strane ugovora nalaze u zabludi u pogledu bitnog sastojka predmeta ugovora ili osobe s kojom se ugovor sklapa, ako je njezin identitet važan za sklapanje ugovora, te naposljetku ako su ugovorne strane u zabludi u pogledu drugih okolnosti koje su odlučne za sklapanje ugovora, odnosno bez kojih ugovorne strane ili strana ugovor ne bi ni sklopila.¹³² Uz navedene *error in substantia* i *error in persona* u članku 60. Zakona kao *exempli gratia*, u drugom se dijelu prvog stavka nalazi i opća odredba kojom se bitna zabluda proširuje i na druge vrste zabluda koje bi se mogle pojaviti prilikom sklapanja ugovora. U ovom se stavku zapravo vidi da se ovakvim nomotehničkim rješenjem zauzelo mišljenje o tome kako bi trebalo napisati taj članak. Autori Zakona su se opredijelili za kombinaciju objektivnog i subjektivnog elementa zablude u općoj odredbi i navođenju koje se zablude smatraju bitnima. Objektivni element se u konkretnoj odredbi Zakona odnosi na okolnosti koje se po običajima u prometu smatraju bitnima, a subjektivni se odnosi na okolnosti koje se prema namjeri stranaka smatraju bitnima, odlučnima za sklapanje ugovora.¹³³ Situacija u kojoj su obje ugovorne strane u zabludi je također moguća, ali se svaka od tih zabluda smatra samostalnom zabludom i svaka ugovorna strana s obzirom na svoju zabludu može tražiti poništaj ugovora.¹³⁴

Elementi zablude, kako bi se ona mogla uvažiti i uzrokovati pobožnost ugovora, su bitnost, ispričivost i neskrivljenost, isto kao i u rimskom pravu. ZOO-78 oslanja se u mnogome na austrijski Općinski građanski zakonik koji je prošao kroz brojne novele. U noveli iz 1916. godine neskrivljenost kao element zablude je bila izbrisana, odnosno cijeli članak 876. u kojem se traži neskrivljenost zablude je bio izbrisan pa se zapravo ne zna zašto se ZOO-78 vratio

¹³² Vizner, Boris: Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, Zagreb, 1978., str. 279.

¹³³ *ibid*, str. 280.

¹³⁴ *ibid*, str. 279.

pandektnom shvaćanju uključivši i neskrivljenost zablude kao element.¹³⁵ Element bitnosti zablude već je objašnjen u dijelu o zabludi o rimskom pravu pa nema potrebe za ponavljanjem. Ispričivost se odnosi na potrebnu pažnju pri sklapanju ugovora u kojem slučaju, da je takva pažnja upotrijebljena, do zablude ne bi došlo.¹³⁶ Kako bi zabluda bila pravno relevantna i uzrokovala mogućnost da se ugovor pobija zbog mane volje, potrebno je razlikovati zabludu od prijevare. Kod prijevare je bitno da jedna strana na prijevaran način dovede i održi u zabludi svog suugovaratelja, dok kod zablude ne smije doći do situacije da druga osoba utječe na pogrešnu predodžbu o bitnom elementu ugovora.¹³⁷ Potrebno je, dakle da se u stanje zablude dovede sama osoba koja je u zabludi zato jer nije upotrijebila potrebnu pažnju koja se inače pri sklapanju ugovora presumira.¹³⁸

U hrvatskom ugovornom pravu postoji razlika između apsolutne i relativne ništetnosti ugovora. Zabluda u nekim slučajevima može prouzročiti ništetnost, a u nekima pobožnost ugovora. Bitna zabluda prema ZOO-78 je zabluda koja dovodi do relativne ništetnosti ugovora, odnosno njegove pobožnosti. Ugovorna strana kod koje je prouzrokovana zabluda može tražiti poništaj ugovora.¹³⁹ Uz poništaj ugovora strane koja je u zabludi, druga savjesna ugovorna strana ima pravo na naknadu štete, ali ne samo i druga savjesna ugovorna strana, već i savjesna treća osoba ako je tim ugovorom i njegovim poništajem pretrpjela neku štetu.¹⁴⁰ Ono što strani ugovora koja je u zabludi onemogućuje traženje poništaja ugovora je ako je druga ugovorna strana spremna izvršiti ugovor kao da zablude nije ni bilo pa bi time obje ugovorne strane zapravo dobile ono što su i htjele, ono što su namjeravale postići sklapanjem ugovora, a što je kao *favor contracti* u skladu s načelom pravičnosti.¹⁴¹

9.1.2. Vrste zablude

Vrste zabluda koje Vizner spominje u Komentaru Zakona o obveznim odnosima iz 1978. godine vuku korijenje iz rimskog prava. Zabluda o glavnom predmetu ili *error in corpore* isto kao i u rimskom pravu aludira na pogrešnu identifikaciju objekta ugovora, ali ne samo objekta ugovora kao nekog fizičkog objekta nekog ugovora, nego se pod pojmom objekt ugovora

¹³⁵ Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Građansko pravo, Narodne novine, 2014., str. 161.

¹³⁶ Vizner, Boris: Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, Zagreb, 1978., str. 279.

¹³⁷ *ibid*, str. 282.

¹³⁸ *ibid*, str. 282.

¹³⁹ *ibid*, str. 289.

¹⁴⁰ *ibid*, str. 289.

¹⁴¹ *ibid*, str. 288.

smatra i sadržaj ugovorne obveze, cijena predmeta ugovora ili u širem smislu vrstu pravnog posla koji se sklapa.¹⁴² U rimskom pravu *error in negotio* posebna je vrsta zablude, dok u smislu ZOO-78 samo se u slučaju naplatnih ili besplatnih pravnih poslova tretira kao zasebna vrsta zablude, dok se u ostalim slučajevima ubraja u *error in corpore*.¹⁴³

Već spomenuti primjer iz rimskog prava o prodaji brončanog umjesto zlatnog nakita odnosi se na zabludu o supstanciji, odnosno pogrešnu predodžbu o bitnim svojstvima predmeta ugovora, a u smislu ZOO-78 spominje se kako bi se uočila razlika između odgovornosti za materijalne i pravne nedostatke i same zablude.¹⁴⁴ U rimskom pravu pravi se razlika između zablude o kvaliteti i zablude o supstanciji na način da zabluda o kvaliteti ne utječe na valjanost ugovora pa je moguće da se ugovorna strana, kako bi mogla pobijati ugovor, pozove na odgovornost za materijalne nedostatke prodavatelja budući da u slučaju zablude to nije moguće. ZOO-78 kao razliku između odgovornosti za materijalne nedostatke i zablude o supstanciji navodi činjenicu da se strana može pozvati na odgovornost za materijalne nedostatke u slučaju dvostrano naplatnih ugovora, ali ne i u slučaju besplatnih pravnih poslova, a na zabludu se može pozvati i u slučaju besplatnih i u slučaju naplatnih ugovora.¹⁴⁵ Također, zabluda o supstanciji se smatra subjektivnim elementom radi kojeg je ugovaratelj uopće i pristupio sklapanju ugovora jer je materija od koje je predmet ugovora napravljen bitna i odlučna, odnosno utjecala je na volju ugovorne strane da sklopi ugovor.

Error in persona kao zabluda o identitetu osobe s kojom se ugovor sklapa vrijedi zapravo sve isto kao i u rimskome pravu. Ova je zabluda bitna i ispričiva samo ako je identitet osobe s kojom se sklapa ugovor odlučan kriterij za sklapanje ugovora određenog sadržaja s upravo tom osobom. Ako identitet osobe nije bitan za sklapanje ugovora, ni sama zabluda nije bitna i ispričiva pa stoga ni ne utječe na valjanost ugovora. Ovakvo shvaćanje odnosi se i na besplatne i naplatne pravne poslove ako je zabluda bitna i ispričiva pa slijedom toga ugovor se može pobijati, a zabluda o osobi je relevantna neovisno o tome je li riječ o zabludi o fizičkoj osobi ili o pravnoj osobi.¹⁴⁶

O zabludi o motivu radi kojeg se sklapa neki ugovor već je bilo riječi u prethodnom dijelu rada, ali s obzirom da postoji razlika između pobude ili motiva sklapanja ugovora i osnove ili glavnog cilja sklapanja ugovora (*error in causa finalis*) potrebno je istaknuti razlike

¹⁴² ibid, str. 283.

¹⁴³ ibid, str. 283.

¹⁴⁴ ibid, str. 284.

¹⁴⁵ ibid, str. 284.

¹⁴⁶ ibid, str. 285.

između ove dvije zablude. Osnova ili glavni cilj radi kojeg se sklapa ugovor odnosi se na svrhu ugovora, što se sklapanjem ugovora želi postići, koji je cilj sklapanja tog ugovora, a koja je najčešće propisana zakonom.¹⁴⁷ Motiv ili pobuda radi koje ugovaratelj ulazi u sferu sklapanja ugovora više je povezana sa subjektivnim odabirom ugovaratelja, odnosno koja ga je njegova potreba nagnala na sklapanje ugovora tog sadržaja. Ugovaratelj želi sklopiti određeni ugovor kako bi se ostvarila njegova svrha, odnosno osnova ili glavni cilj.

Ignorantia iuris non excusat, ignorantia iuris nocet, odnosno nepoznavanje prava škodi kao što je već utvrđeno u dijelu o ovoj vrsti zablude o pravu u rimskom pravu. Međutim, u bivšem austrijskom Općem građanskom zakoniku bile su dopuštene iznimke glede ovog rimskog načela. I *error in iuris* mogla bi utjecati na valjanost ugovora i to na način da sklopljeni ugovor bude ništetan, isto kao i u slučaju *error facti*, ali samo ako je takva zabluda bila bitna i neispričiva, odnosno ako se nepoznavanje prava može pripisati osobi koja nije stručna u pravu niti je bila savjetovana od osobe koja je stručna u pravu.¹⁴⁸

Zabluda zbog netočnog prijenosa ili *falsa demonstratio* odnosi se na slučaj pogrešnog prijenosa volje jednog suugovaratelja drugom suugovaratelju, a koju prenosi treća osoba.¹⁴⁹ Kako bi se ugovor, sklopljen unatoč postojanju zablude zbog netočnog prijenosa, mogao pobijati potrebno je da i takva zabluda bude bitna i neispričiva, odnosno da do pogrešnog prijenosa nije došlo zbog namjernog postupanja treće osobe, koja prenosi sadržaj volje ugovaratelja, već da je do pogrešnog prijenosa došlo nehotice, zbog nepažnje treće osobe.¹⁵⁰ Ukoliko je ipak pogrešan prijenos rezultat namjernog postupanja treće osobe, utoliko je ugovor apsolutno ništetan, a ne pobojan.¹⁵¹ Zabluda je bitna ako osoba koja se nalazi u zabludi, a to je ugovaratelj čija se volja prenosi, ne treća osoba, zbog te zablude ne bi sklopila ugovor pa je zato i u članku 64. ZOO-a iz 1978. godine pod nazivom Posredna izjava propisano „Zabluda osobe preko koje je strana izjavila svoju volju smatra se isto kao i zabluda u vlastitom izjavljivanju volje.“¹⁵²

¹⁴⁷ ibid, str. 286.

¹⁴⁸ ibid, str. 286.

¹⁴⁹ ibid, str. 287.

¹⁵⁰ ibid, str. 287.

¹⁵¹ ibid, str. 287.

¹⁵² ibid, str. 287.

9.1.3. Zabluda o pobudi kod ugovora bez naknade

Motiv radi kojeg se ugovor sklapa, kao što smo vidjeli u rimskom pravu prilikom razrade *error in motive*, nije pravno relevantan i takva vrsta zablude ne utječe na valjanost ugovora. Druga ugovorna strana nije dužna upoznati se s razlogom zbog kojeg njezin suugovaratelj sklapa ugovor niti je dužna na bilo koji način to saznati. Kao što je već ranije izneseno, glavni razlog za ovakvo shvaćanje bio je pravna sigurnost. Međutim, u ZOO-78 u članku, odnosno članu 62. uvrštena je i zabluda o motivu koja ipak utječe na valjanost sklopljenog ugovora. Naime, u članku 62. ZOO-78 navodi se zabluda o motivu ili pobudi prilikom sklapanja besplatnog pravnog posla poput ugovora o darovanju. U ovom je slučaju pobuda radi koje ulazimo u sferu ugovora bitan element ugovora, dio je sadržaja pravnog posla te samo ako je bitna, prouzrokuje poboynost sklopljenog ugovora.¹⁵³ Kod dvostrano naplatnih pravnih poslova, ova vrsta zablude ne prouzrokuje poboynost ugovora. Ako je sklopljen besplatni pravni posao, a pobuda za njegovo sklapanje je bila nedopuštena, ugovor nije pobojan, već je apsolutno ništetan.¹⁵⁴ Još jedan uvjet je potreban da bi se besplatni pravni posao mogao pobijati, a to je da je suugovaratelj znao ili morao znati da je dopuštena pobuda bitan element ugovora.¹⁵⁵

9.2. Nesporazum

ZOO-78 pravi razliku između zablude i nesporazuma pa tako postoje *dissensus in negotio* kao nesporazum o prirodi ugovora, *dissensus in causa finalis* kao nesporazum o osnovi ili glavnom cilju ugovora i *dissensus in corpore* kao nesporazum o predmetu obveze.¹⁵⁶ Glavna razlika između ove dvije mane volje je što se u slučaju zablude, ona pojavljuje kao jednostrana zabluda, zabluda koja se može pripisati samo jednoj ugovornoj strani, a nesporazum se odnosi na slučaj zablude, odnosno pogrešne predodžbe o prirodi ugovora, osnovi ili predmetu obveze koji postoji kod obje ugovorne strane.¹⁵⁷ Dakle, ako postoji nesporazum između ugovornih

¹⁵³ *ibid*, str. 291.

¹⁵⁴ *ibid*, str. 291.

¹⁵⁵ *ibid*, str.291.

¹⁵⁶ *ibid*, str. 293.

¹⁵⁷ *ibid*, str. 293.

strana o prirodi ugovora, osnovi ili predmetu obveze, ugovor ne će nastati za što se upotrebljava naziv nepostojeći ugovor.¹⁵⁸ Strane misle da su njihova očitovanja volje suglasna, da se odnose na isti sadržaj nekog ugovora, na bitne elemente ugovora, ali se ustvari njihova očitovanja volje razilaze i ne misle možda čak ni na isti predmet ugovora, a niti su se usuglasile o njegovoj cijeni. Daljnji razlog zašto se pravi ovo razlikovanje između zablude i nesporazuma je što se razlozi zbog kojih uopće i nastaje nesporazum smatraju zabludom zaprekom. Zabluda zapreka podrazumijeva da zbog tih razloga ugovor uopće nije ni nastao, dok kod zablude ugovor nastaje i egzistira u pravnom prometu, ali ga je moguće pobijati. Zabluda u nekim slučajevima može dovesti do apsolutne ništetnosti ugovora, ali u pravilu posljedica zablude kao mane volje je ipak relativna ništetnost, odnosno pobjnost ugovora. S druge strane, nesporazum uvijek dovodi do nepostojećeg ugovora. Ugovor zbog te zapreke, koja se sastoji u nepodudaranju očitovanja volja ugovornih strana, a koja bi se trebala odnositi na bitne sastojke ugovora, nije ni nastao, on je nepostojeći.

9.3. Prijetnja (*vis compulsiva*) i sila (*vis absoluta*)

Prietnja izražena u članu, odnosno članku 60. ZOO-78 kao i zabluda prouzrokuje relativnu ništetnost, odnosno pobjnost ugovora. Kao što je već spomenuto, u rimskom pravu osoba koja prijeti mora izazvati opravdani strah u drugoj osobi i to za život, tijelo ili neko drugo ugroženo dobro ugovorne strane ili treće osobe pa ona, pod utjecajem takve prijetnje i straha, sklapa ugovor.¹⁵⁹ Austrijski Općinski građanski zakonik koristi se terminom nepravedan i temeljit strah prilikom opisivanja prijetnje, a nadalje navodi kako temeljitost straha prosuđuje sudac iz okolnosti slučaja.¹⁶⁰ Nije drugačije ni u hrvatskom pravu, konkretno ZOO-78, a onda i kasnije njegovim izmjenama, koje se oslanja na temelje koje je postavilo rimsko pravo. Glavni problem koji se javlja prilikom ove mane volje je saznati pravu, unutarnju volju koja ne odgovara izraženoj volji, a koja je dovela do zaključenja ugovora. Pa tako ugovorna strana, u određenom zakonskom roku, ima mogućnost tražiti već spomenuti poništaj ugovora koji je sklopila pod utjecajem prijetnje, ali protekom tog roka, ugovor postaje pravovaljan, vrijede svi učinci njegovog sklapanja kao da mane volje nije ni bilo pa je zato vrlo važno da ugovorna

¹⁵⁸ *ibid*, str. 294.

¹⁵⁹ *ibid*, str. 270.

¹⁶⁰ Dr. Stjepan Posilović, *Opći austrijski građanski zakonik*, St. Kugli, Knjižara kraljevskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, Zagreb, 1852., str. 334.

strana, kojoj je bilo zapriječeno, poništi ugovor u za to predviđenom roku (objektivni rok je 3 godine od sklapanja ugovora, a subjektivni rok je jedna godina od saznanja za razlog poboynosti, odnosno prestanka prijetnja).¹⁶¹ U ovom primjeru riječ je o oborivoj presumpciji, *praesumptio iuris tantum* na koju se može pozvati ona ugovorna strana kojoj presumpcija i koristi.¹⁶²

Kao i u rimskom pravu i ovdje susrećemo pojmove *vis compulsiva* i *vis absoluta*, a koji se odnose na upotrebu sile ili prijetnje, u slučaju apsolutne fizičke sile (*vis absoluta*) u vrijeme sklapanja nekog ugovora, dok primjenom *vis compulsive* se nagoviješta što bi se moglo dogoditi ako se ne potpiše ugovor, dakle prijetnja je realizirana prije samog sklapanja ugovora pa je ona uzrok njegovog sklapanja. Fizička upotreba sile da se sklopi ugovor određenog sadržaja može biti usmjerena samo prema osobi koja sklapa taj ugovor, zapravo može biti usmjerena i prema trećoj osobi, ali tada više nema značaj prijetnje jer nema onog dijela koji član 60. ZOO-78 spominje, a to je da se „*strah smatra opravdanim ako se iz okolnosti vidi da je ozbiljnom opasnošću ugrožen život, tijelo ili drugo značajno dobro ugovorne strane ili treće osobe.*“¹⁶³ Međutim, ZOO-78 kao manu volje ne spominje *vis absoluta*. Nadalje, da bi prijetnja mogla utjecati na valjanost sklopljenog ugovora osim opravdanog straha potrebno je uzeti u obzir i okolnosti pod kojima je prijetnja izvršena pa tako ne će svaka prijetnja rezultirati poboynošću ugovora, već samo ona koja bi izazvala opravdan strah kod većine ljudi ili čak i svih ljudi kojima bi bila upućena. Ako je sklapanje ugovora pod prijetnjom povezano sa strahom kojem je u pozadini poštovanje, takav je strah relevantan, a u rimskom pravu je za takvu vrstu prijetnje postojao naziv *metus reverentialis*, o kojem je već bilo riječ.¹⁶⁴ Također je bitan uvjet i da prijetnja potječe od drugog sukontrahenta, a ne neke treće osobe jer bi u tom slučaju treća osoba bila savjesna, ako nije znala niti je morala znati da njezin suugovaratelj sklapa ugovor pod prijetnjom, pa bi mogla tražiti naknadu pretrpljene štete, a sam ugovor bio bi valjan ako je obveza, koju preuzima njegov sukontrahent, ekvivalentna njegovoj obvezi, a ako nije, riječ je o zelenaškom ugovoru koji je ionako nevaljan, ništetan.¹⁶⁵ Ipak tumačenja austrijskog Općinskog građanskog zakonika napominju kako u slučaju da sudac prijeti, a koji želi postići sklapanje nagode, da će u slučaju nesklapanja te nagode, predmet dosuditi drugoj stranci, na takvu se prijetnju ugovorne strane ne mogu pozvati, odnosno nagodbu pobijati.¹⁶⁶ Dakle, budući

¹⁶¹ Vizner, Boris: Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, Zagreb, 1978., str. 272. - 273.

¹⁶² ibid, str. 272.

¹⁶³ ibid, str. 270., 275.

¹⁶⁴ ibid, str. 276.

¹⁶⁵ ibid, str. 276.

¹⁶⁶Dr. Stjepan Posilović, Opći austrijski građanski zakonik, St. Kugli, Knjižara kraljevskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, Zagreb, 1852., str. 335.

da u ovom slučaju sudac kao autoritet, koji zastupa poredak, želi postići sklapanje kakve nagode pa prijeti, nije razlog za pobožnost ugovora. Naposljetku, posljednji uvjet koji se mora ostvariti kako bi se ugovor mogao pobijati je nedopuštena prijetnja (*metus inustus*), a što zapravo znači da je riječ o prijetnji koja je suprotna javnom poretku, Ustavom utvrđenim načelima društvenog uređenja, prisilnim propisima i moralu tadašnjeg socijalističkog društva.¹⁶⁷

9.4. Prijevara

Prijevara je mana volje koja u svojem pojmu obuhvaća jednu drugu manu volje, a to je zabluda. Dakle, prevarena ugovorna strana dovedena je u stanje zablude, koja u ovom slučaju prijevara prema ZOO-78 ne mora biti bitna, ili je se u tom stanju održava od strane njezinog sukontrahenta ili treće osobe i sklapa ugovor koji inače ne bi ni sklopila ili bi sklopila ugovor drugačijeg sadržaja.¹⁶⁸ Ponašanje sukontrahenta ili treće osobe mora predstavljati *mala fides*, odnosno prijevara, dovođenje u stanje zablude mora biti posljedica namjernog postupanja s time da nije bitno je li riječ o *dolus eventualis* ili *dolus directus*.¹⁶⁹ Glavna je razlika što u slučaju *dolus eventualis* nastupanje zablude je tek mogućnost, a u slučaju *dolus directus* nastupanje zablude je očekivano.¹⁷⁰ Pojačavanje već postojeće zablude također je mogućnost kojom se može koristiti suugovaratelj prevarene ugovorne strane na način da treća osoba dovede jednog ugovaratelja u stanje zablude kako bi s drugim suugovarateljem sklopio ugovor, a taj ili je znao da je njegov sukontrahent u zabludi pa na tu zabludu i prijevaru pristaje, „pojačava“ je ili za nju nije znao, ali je, s obzirom na stupanj pažnje koju mora upotrijebiti, morao znati.¹⁷¹ Glavni cilj prijevara mora biti imovinsko oštećenje protivne ugovorne strane, a ne neko kazneno djelo što u članu 65. nije izričito navedeno, ali je sasvim logično budući da se ipak sklapa ugovor obveznog prava.¹⁷² Ipak, ako je riječ o pojačanoj zabludi, interes treće osobe ne mora biti ekonomski, a treća osoba prema ZOO-78 čak može biti i neubrojiva osoba.¹⁷³

Prijevara se često naziva i kvalificiranom zabludom, ali ipak razlikuju se u tome što se u stanje zablude, u slučaju mane volje bitna zabluda, dovodi sama strana koja je u zabludi, a u

¹⁶⁷ Vizner, Boris: Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, Zagreb, 1978., str. 277.

¹⁶⁸ ibid, str. 295.

¹⁶⁹ ibid, str. 295.

¹⁷⁰ ibid, str. 295.

¹⁷¹ ibid, str. 297.

¹⁷² ibid, str. 296.

¹⁷³ ibid, str. 297.

slučaju prijevare dovođenje, održavanje u zabludi ili čak pojačavanje zablude posljedica je namjernog postupanja sukontrahenta ili treće osobe.¹⁷⁴ Ukoliko je prijevara posljedica namjernog postupanja sukontrahenta, utoliko je ugovor relativno ništetan, odnosno pobojan i prevarenoj strani pripada pravo na naknadu pretrpljenje štete koju može zahtijevati od svog sukontrahenta koji ju je prevario, ali ako je prijevaru izvršila treća osoba, a sukontrahent prevarene strane je znao ili morao znati za prijevaru, naknadu štete može potraživati ili od svog sukontrahenta ili od treće osobe.¹⁷⁵ Ako sukontrahent prevarene strane nije znao niti je morao znati za prijevaru, a riječ je o naplatnom ugovoru, ugovor se ne može pobijati jer je valjan, već prevarena strana može potraživati naknadu štete od treće osobe, ali ako je ugovor besplatni, ugovor je relativno ništetan i podložan pobijanju.¹⁷⁶

Prijevara je kompleksna mana volje jer prvenstveno može uključivati i osobe koje nisu strane konkretnog ugovora, pa čak ni suugovaratelj prevarene ugovorne strane ne mora znati ili ni ne zna za postojanje mane volje. Prijevari uvijek prethodi zabluda za koju se ne zahtijeva da se odnosi na bitne sastojke ugovora jer prevarena strana, da nije bila prevarena, ne bi sklopila nikakav ugovor pa zapravo njegov sadržaj ili sastojci nisu relevantni. Nijedan dio ugovora, bitni ili nebitni sastojci, ne stječu pravnu snagu, odnosno niti jedan dio ugovora ne može opstati na snazi ako se prijevara na njega odnosi jer prevarena strana ne bi bila uopće sklopila ugovor, dakle mora postojati uzročno-posljedična veza između sklapanja ugovora i prijevare.

9.5. Prividan ugovor

Prilikom sklapanja prividnih ugovora strane svjesno i namjerno pristaju na sadržaj tog ugovora, ali bez nekog cilja koji žele ostvariti, već samo žele da treća strana misli da je ugovor sklopljen (fiktivan ugovor).¹⁷⁷ Obično se ti ugovori sklapaju s ciljem koji je prema postojećim propisima nedopušten poput izbjegavanja poreznih obveza ili prevare treće osobe.¹⁷⁸ Dio koji je već obrađen u rimskom pravu, a odnosi se na vrste simulacije (apsolutna i relativna simulacija), analogno se pojavljuje i u ZOO-78. Dakle, strane sklapaju ugovor, a da nema nikakve osnove za sklapanje ugovora, sklapaju ugovor pod takozvanom fiktivnom kauzom, bez

¹⁷⁴ ibid, str. 297.

¹⁷⁵ ibid, str. 298.

¹⁷⁶ ibid, str. 298.

¹⁷⁷ ibid, str. 302.

¹⁷⁸ ibid, str. 301.

nekog cilja koji se inače tim ugovorom postiže.¹⁷⁹ Pojmom simulirana kauza obuhvaćeno je sklapanje čak dva posla, simuliranog i disimuliranog. Disimulirani se posao sklapa jer se želi sklopiti, tim se ugovorom želi postići njegov cilj i želi se da se ostvare njegovi pravni učinci, dok simulirani posao ugovorne strane žele sklopiti kako bi prikrije, odnosno sakrije sklapanje disimuliranog posla.¹⁸⁰ Dakle, u slučaju simulacije ugovorne strane iskazuju volju za sklapanjem i simuliranog i disimuliranog pravog posla, ali je razlika što ne žele ostvarivanje pravnih učinaka simuliranog posla, između samih ugovornih strana simuliranog pravnog posla postoji dogovor da učinci tog simuliranog pravnog posla ne će nastupiti, već će doći samo do nastupanja pravnih učinaka disimuliranog pravnog posla, za što treća strana može, ali i ne mora znati. Uz simuliranu kauzu i fiktivnu kauzu, moguća je i putativna kauza koja dolazi do izražaja kada strane smatraju da se sklapanjem prividnog posla želi ostvariti neki cilj koji zapravo ne postoji, a budući da ne postoji osnova za sklapanje ugovora, ugovor ne nastaje.¹⁸¹

ZOO-78 pravi razliku između fiktivnog ugovora, simuliranog i disimuliranog ugovora, ali je ipak sve obuhvaćeno jednim pojmom (prividni ugovor), a glavna je razlika u njihovim kauzama koje su naprijed objašnjene. Stoga, fiktivan ugovor je zapravo *negotium nullum* jer nema osnove, ali niti suglasnosti volje ugovornih strana koja je bitan element prilikom sklapanja ugovora pa u ovom slučaju nema instituta naknade štete.¹⁸² Treća savjesna osoba ima pravo na naknadu onoga što je dala, odnosno može zadržati ono što je primila na ime fiktivnog sklapanja ugovora između ugovornih strana, a može tražiti i naknadu štete koju je pretrpila.¹⁸³ Mala razlika postoji ako treća osoba nije bila savjesna pa u tom slučaju može tražiti samo ono što je dala ili vratiti ono što je primila, ali ne može zahtijevati naknadu štete jer je ionako znala da ugovor ne proizvodi pravne učinke.¹⁸⁴ Simulirani pravni posao, s obzirom na ugovorne strane, nije valjan, a nije valjan ni prema trećoj osobi ako je bila nesavjesna, ali ako je treća osoba bila savjesna, ugovor će prema njoj proizvoditi pravne učinke ili može tražiti naknadu štete kao i zadržati ono što je primila na ime tako sklopljenog ugovora ili tražiti povrat onoga što je dala.¹⁸⁵ Disimulirani pravni posao je onaj koji je valjan s obzirom na ugovorne strane, ali i treću osobu

¹⁷⁹ *ibid.*, str. 302.

¹⁸⁰ *ibid.*, str. 302.

¹⁸¹ *ibid.*, str. 302.

¹⁸² *ibid.*, str. 303.

¹⁸³ *ibid.*, str. 303.

¹⁸⁴ *ibid.*, str. 303.

¹⁸⁵ *ibid.*, str. 303.

jer njegovo ostvarenje strane i žele, glede njega ne postoji mana volje, ali moraju biti ispunjeni i ostali uvjeti za valjanost tog ugovora.¹⁸⁶

Nadalje, postoje i fiksni ugovori u kojima je rezolutivni rok ispunjenja obveze bitan element ugovora pa ukoliko se ne ispuni obveza u tom roku, ugovor se raskida pa nije riječ o prividnom ugovoru, a ne radi se o prividnom ugovoru ni u slučaju fiducije, jer se pravo koje se prenosi na drugu osobu, nakon ispunjenja ekonomskog interesa, vraća fiducijantu pa nema prikrivanja sadržaja ugovorne obveze.¹⁸⁷ U primjeru mentalne rezervacije želi se postići lažni dojam o nekoj činjenici, ali je mentalna rezervacija usmjerena na suugovaratelja, ne na treću osobu kao u primjeru simulacije, a ni mentalna rezervacija ne postiže nikakav pravni učinak u pravnom poslovanju između stranaka.¹⁸⁸

¹⁸⁶ *ibid*, str. 303.

¹⁸⁷ *ibid*, str. 303.

¹⁸⁸ *ibid*, str. 304.

10. Zakon o obveznim odnosima iz 2005. godine (stupio na snagu 2006. godine)

10.1. Bitna zabluda

U odnosu na ZOO-78, a u pogledu bitne zablude poneka je razlika i to prva u samoj definiciji. Nadodano je da se bitna zabluda odnosi i na objekt ugovora, uz bitna svojstva objekta ugovora, osobu s kojom se sklapa, ako se sklapa u odnosu na tu osobu i okolnosti koje se po običajima u prometu ili po namjeri stranaka smatraju odlučnima.¹⁸⁹ Nadalje, razlikuju se prava zabluda (zabluda u užem smislu), koja podrazumijeva izjavljivanje volje za sklapanje ugovora utemeljena na pogrešnoj predodžbi, i neprava zabluda koja podrazumijeva postojanje nedostataka u očitovanju.¹⁹⁰ U pogledu vrsta zablude nema nikakvih novota u odnosu na rimsko pravo pa onda i podredno ZOO-78. Druga podjela zablude je na bitnu i nebitnu, a samo bitna zabluda može omogućiti ugovornoj strani poništaj ugovora. Već je bilo riječi o tome koje se zablude smatraju bitnima pa *ne bis in idem*, ali postoji više načina pomoću kojih suci odlučuju koja je zabluda bitna, a koja nije. U nekim sustavima točno su propisane zablude koje se smatraju bitnima, ali i tu je ipak sucu prepušteno da odluči je li zabluda bitna ili ne, dok je u nekima prepušteno sucima da pomoću subjektivnih kriterija u odnosu na konkretne okolnosti slučaja odluče je li neka zabluda bitna ili ne.¹⁹¹ U našem je sustavu prihvaćen mješovit sustav u kojem su pobrojane bitne zablude, ali uz dodavanje opće klauzule tako da ipak sudac može uzeti u obzir i one vrste zablude koji nisu izričito propisane zakonskom odredbom kao bitne.

Druga je velika razlika u odnosu na ZOO-78 što je u stavku drugom, a koji se odnosi na mogućnost zahtijevanja poništaja ugovora, napušteno shvaćanje prema kojem je ugovorna strana, prilikom sklapanja pravnog posla, trebala upotrijebiti određeni stupanj pažnje koji se za taj pravni posao zahtijeva te ako ga nije upotrijebila, ne bi mogla zahtijevati poništaj ugovora. Time je proširen krug podnositelja zahtjeva za poništaj pobojnog ugovora jer sud više ne gleda i na bitnost zablude i na skrivljenost zablude, već se fokusira samo na to smatra se li zabluda bitnom.¹⁹² To ne znači da ugovorna strana može biti namjerno neoprezna pri sklapanju ugovora jer ako joj nešto ne odgovara, zna da se u tom slučaju može pozvati na zabludu pa ugovor

¹⁸⁹ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 430.

¹⁹⁰ *ibid*, str. 430

¹⁹¹ *ibid*, str. 431.

¹⁹² *ibid*, str. 431.

poništiti. Ugovorna strana ipak treba upotrijebiti potreban stupanj pažnje ako je riječ o okolnostima koje se prema običajima u prometu ili namjeri stranaka smatraju odlučnima.¹⁹³

Pravne posljedice zablude ostaju jednake onima iz ZOO-78, kao i pravo na naknadu štete drugoj savjesnoj ugovornoj strani. Ono što se također nije mijenjalo je i načelo *pacta sunt servanda* prema kojem ugovor ostaje na snazi ako ga suugovaratelj može održati na snazi.¹⁹⁴

Iako pobuda, odnosno motiv koji je bio odlučan za sklapanje naplatnog ugovora nije bitan pa slijedom toga ni zabluda o pobudi prilikom sklapanja naplatnih pravnih poslova nije bitna, kao ni u ZOO-78, u Zakonu o obveznim odnosima iz 2005. godine (u daljnjem tekstu ZOO-05) kod besplatnih pravnih poslova, takva se zabluda smatra bitnom. Razlog za to je što je baš taj razlog naveo jednu ugovornu stranu na sklapanje ugovora, bez postojanja takve pobude, ugovor ne bi bio sklopljen. Budući da motiv ne ulazi u sastojke ugovora koji se smatraju odlučnima za sklapanje ugovora, za sve ostale zablude, a koje se odnose na sastojke ugovora upotrebljava se naziv pravnoposlovna zabluda koja se pak dijeli na zabludu o očitovanju i poslovnu zabludu u užem smislu.¹⁹⁵ Zabluda u očitovanju, kao što se i u nazivu govori, fokusirana je na nepravilnosti u očitovanju koje se moraju utvrđivati interpretacijom samog očitovanja i to na način da se prvo utvrdi sadržaj očitovanja koji proizlazi za treću osobu, a naposljetku se utvrđuje prava volja subjekta očitovanja.¹⁹⁶ Poslovna zabluda u užem smislu je slučaj zablude u kojem se volja i očitovanje očitovatelja ne nalaze u neskladu, ali je očitovatelj u zabludi u pogledu nekog drugog elementa ugovora (već spomenuti primjer cijene).¹⁹⁷

Zabluda osobe preko koje se prenosi izjava drugom suugovaratelju, kao što je već rečeno, smatra se zabludom osobe čija se izjava prenosi.¹⁹⁸ Kako bi se ugovor, sklopljen pod zabludom zbog netočnog prijenosa, mogao pobijati potrebno je nekoliko uvjeta, između kojih su i dva koja su već spomenuta, a odnose se na ZOO-78. Jedan je uvjet da takva zabluda mora biti bitna, a drugi da je nastala nehajno, bez namjere prenositelja. Dodatni uvjeti koji se moraju ispuniti su da je ugovaratelj, čija se izjava prenosi, dao ispravno očitovanje prenositelju te da

¹⁹³ ibid, str. 432.

¹⁹⁴ ibid, str. 433.

¹⁹⁵ Klarić, Vedriš; Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 156.

¹⁹⁶ ibid, str. 156.

¹⁹⁷ ibid, str. 158.

¹⁹⁸ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 435.

prenositelj nije opunomoćenik ili zakonski zastupnik davatelja izjave, a ako bi prenositelj namjerno prenio pogrešno očitovanje, on je zastupnik bez punomoći.¹⁹⁹

10.2. Nesporazum

U odnosu na ZOO-78 glavna razlika po pitanju nesporazuma je, što je u odredbi članka 282. koja regulira nesporazum, brisano da se nesporazum odnosi na osnovu koja je zapravo svedena na bitnu pobudu.²⁰⁰ Kad je o nesporazumu riječ, govori se o nerazumijevanju volje ugovornih strana. Jedna strana misli da su ugovorili jednu cijenu, druga ugovorna strana misli da je ugovorena druga cijena pa slijedom toga nastaje nesporazum i ugovor ne nastaje, on nije ni ništetan ni pobojan, već nije ni nastao.²⁰¹ Nesporazum zapravo nije mana volje jer se pod manama volje podrazumijeva takav nesklad volje i očitovanja koji se dogodio pri sklapanju nekog ugovora, a budući da prilikom nesporazuma ugovor ni ne nastaje, ne može se smatrati manom volje, već nedostatkom u sporazumijevanju stranaka. Taj je stav utvrđen i sentencom Visokog trgovačkog suda koji tvrdi da nesporazum mora postojati na strani oba ugovaratelja, ne samo jednog, jer ako nesporazum postoji na strani jedne ugovorne strane, riječ je o zabludi.²⁰² Također, stav je i Županijskog suda u Varaždinu kako poslovna sposobnost i psihičko stanje ugovorne strane prilikom zaključenja ugovora nisu u uzročnoj vezi s postojanjem nesporazuma.²⁰³

10.3. Prijetnja i sila

Novina u ZOO-u iz 2005. godine u pogledu prijetnje i sile je što je kao treći stavak dodana fizička sila (*vis absoluta*) kao mana volje, što u ZOO-78 nije bio slučaj. ZOO-78 nije uzimao u obzir kao manu volje fizičku silu jer ona ulazi u sferu kaznenog prava pa se referirao samo na *vis compulsivu*. Neovisno o tome, za prijetnju su propisani isti uvjeti koji se moraju ostvariti kako ugovor ne bi više bio na snazi. Mora, dakle, postojati akt zastrašivanja koji će izazvati opravdani strah u osobi koja sklapa ugovor te naravno mora postojati uzročna veza

¹⁹⁹ ibid, str. 436.

²⁰⁰ ibid, str. 434.

²⁰¹ ibid, str. 435.

²⁰² Sentenca Visokog trgovačkog suda Republike Hrvatske, Pž-2413/2020 od 20.09.2023. godine

²⁰³ Sentenca Županijskog suda u Varaždinu, Gž-1372/2020 od 08.04.2021. godine

između same prijetnje i sklapanja ugovora, da je upravo taj akt zastrašivanja kod druge strane izazvao takav strah za život, tijelo ili neko drugo značajno dobro da ona nije imala drugog izbora, nego sklopiti ugovor. Nadalje, prijetnja mora biti nedopuštena, a može biti izazvana i od treće osobe, a upućena bližnjim osobama.²⁰⁴ Opravdanost straha utvrđuje se objektivnim kriterijem, koji je već propisan zakonom, a odnosi se na strah za život, tijelo ili neko drugo značajno dobro, te subjektivni kriterij, koji se procjenjuje od slučaja do slučaja.²⁰⁵ U našem pravu ne pravi se razlika između toga je li prijetnju uputila treća osoba ili suugovaratelj pa nisu ni pravne posljedice različite s obzirom na to tko je uputio prijetnju i je li za prijetnju znala druga ugovorna strana dok na primjer u njemačkom ili švicarskom zakonodavstvu druga savjesna ugovorna strana ima pravo na naknadu troškova.²⁰⁶

Upotreba fizičke sile ne će prouzročiti pobjojnost ugovora, već ništetnost ugovora jer se smatra jačim sredstvom koje dovodi do nesklada volje i očitovanja, ali u slučaju *vis absolute* volja možda nije ni očitovana ili nema volje ugovorne strane pri očitovanju.²⁰⁷ Takav je stav zauzeo i Županijski sud u Bjelovaru u svojoj sentenci kojom je potvrdio kako se može tražiti utvrđenje ništetnosti ugovora ako je ugovor sklopljen primjenom *vis absoluta* jer se upravo njome djeluje na samog potpisnika, dok *vis compulsiva* djeluje na volju ugovorne strane.²⁰⁸

10.4. Prijevara

U odnosu na ZOO-78 prijevara se nije mijenjala, institut je ostao isti kao i u ranijem socijalističkom sistemu. Očito se smatralo kako nije trebalo ništa nadodavati ili mijenjati pa se zakonodavac odlučio ostaviti institut kakav je i bio. Dakle, dovođenje u zabludu i održavanje u zabludi može počinuti svaka osoba, ali najčešće to je suugovaratelj prevarene strane. Primjerice u slučaju koji je dospio pred Županijski sud u Splitu, tužitelj je od tuženika kupio sliku Ivana Lackovića – Croate “ Hodočašće u crkvu“ misleći da je riječ o originalnoj slici, a zapravo je bila riječ o doradenom grafičkom listu, a što je tuženik znao i nije obavijestio tužitelja, već ga je održao u zabludi i sklopio ugovor.²⁰⁹ Prevarena strana ima pravo na naknadu štete čak i ako ne pobija ugovor, već ga održava na snazi, ali zahtijeva da joj se nadoknadi šteta.²¹⁰ I dalje se

²⁰⁴ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 428.

²⁰⁵ ibid, str. 428.

²⁰⁶ ibid, str. 428.

²⁰⁷ ibid, str. 429.

²⁰⁸ Sentenca Županijskog suda u Bjelovaru, Gž-2053/11 od 14.10.2011. godine

²⁰⁹ Županijski sud u Splitu, Gž-3535/16-2 od 13.06.2016. godine

²¹⁰ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 438.

zahtijeva uzročna veza i posljedica je naravno pobojnost ugovora, a prijevarena se može izvršiti na iste načine na koje se može izraziti volja ugovornih strana, dakle, riječima, usmeno ili pismeno, konkludentnim radnjama pa i šutnjom, iako je taj posljednji način teže dokazati, ali obuhvaćao bi na primjer prešućivanje činjenica za koje postoji obveza obavještanja.²¹¹ Prijevarena se može počinuti samo namjerno, a znanje suugovaratelja prevarenog nije od značaja ako je riječ o besplatnom pravnom poslu, dok ako je riječ o naplatnim pravnim poslovima, znanje suugovaratelja itekako utječe na valjanost samog ugovora.²¹² Ukoliko je suugovaratelj prevarene ugovorne strane znao za prijevaru pa pristao na takav režim koji pravni poredak ne odobrava, utoliko se ugovor može pobijati, no ako suugovaratelj prevarene strane nije znao za prijevaru, ugovor ostaje na snazi jer se mora zaštititi povjerenje i dobra vjera suugovaratelja, a time i pravna sigurnost.²¹³ Ova pravila vrijede ako je prijevaru počinila treća osoba, a trećom osobom ne smatraju se zastupnici ni prenositelji očitovanja jer se njihova zabluda smatra zabludom strane čija se volje prenosi.²¹⁴

Povezanost prijetnje i zablude najbolje prikazuje sudska praksa presudom Općinskog suda u Sesvetama, poslovni broj: P-140/2019. Predmet spora je bio ugovor o doživotnom uzdržavanju koji je tužiteljica sklopila s prednikom tuženika, a koji su postavili i protutužbeni zahtjev da se taj ugovor poništi. Predmet spora bio je i ugovor o darovanju koji je prednik tuženika, njihov otac, sklopio sa samim tuženicama, a za koji je tužiteljica smatrala da je pobojan, odnosno podredno ništetan. Naime, tužiteljica je bila zaposlena kao kućna pomoćnica prednika tuženika, a s kojim je naposljetku sklopila brak. Mjesec dana prije sklapanja braka, prednik tuženika i tužiteljica su sklopili i ugovor o doživotnom uzdržavanju. Tijekom prvostupanjskog postupka bilo je potrebno utvrditi sadržaj spornog ugovora o doživotnom uzdržavanju i pravu volju prednika tuženika, odnosno što je točno želio ugovorom prenijeti na tužiteljicu. Ugovorom je bilo određeno kako se sva imovina u vlasništvu prednika tuženika prenosi na tužiteljicu, ali on je kasnije sklopio sa svojim sinovima ugovor o darovanju kojim im je darovao imovinu u njegovom vlasništvu dok sinovi nisu ni znali da je prethodno sklopljen ugovor o doživotnom uzdržavanju s tužiteljicom budući da isti nije bio evidentiran u zemljišnoj knjizi. Tijekom postupka utvrdilo se kako je prednik tuženika doista i želio sklopiti ugovor o doživotnom uzdržavanju s tužiteljicom, ali je tim ugovorom njoj želio prenijeti “samo” svoju mirovinu i jedan stan, ne i svu imovinu koju posjeduje i čiji je vlasnik. Ta je njegova volja

²¹¹ ibid, str. 438.

²¹² ibid, str. 438.

²¹³ ibid, str. 438.

²¹⁴ ibid, str. 438.

utvrđena i Pisanim testamentom pred svjedocima koji je prednik tuženika potpisao pred svjedocima. Također je utvrđeno kako je odredba ugovora o doživotnom uzdržavanju, kojom prednik tuženika svu svoju imovinu prenosi na davatelja uzdržavanja, odnosno tužiteljicu, naknadno dodana te prilikom potpisivanja istog prednik tuženika za nju nije znao. Prednik tuženika je u trenutku sklapanja ugovora imao 81 godinu te se nije mogao ni potpisati, već je uzet rukoznak kažiprsta desne ruke.²¹⁵ Sud je utvrdio kako je tužiteljica, zajedno sa svojim bratom, prijevarnim postupanjem dovela prednika tuženika u stanje bitne zablude oko sadržaja ugovora, odnosno koje su pravne posljedice spornog ugovora.²¹⁶ Slijedom svega naprijed navedenog, sud je poništio sporni Ugovor o doživotnom uzdržavanju te naložio tužiteljici naknadu troškova postupka tuženicima. Sud je također naveo kako i da, u slučaju da sporni ugovor nije pobojan, isti bi se smatrao raskinutim jer je tužiteljica pristala na raskid ugovora potpisom Pisanog testamenta pred svjedocima, a koji se smatra neformalnim raskidom spornog ugovora, ali budući da predmet tužbenog zahtjeva nije bio raskid spornog ugovora, a sud mora odlučivati u okviru postavljenog tužbenog zahtjeva, sud je sporni ugovor poništio. Navedeni slučaj dobro prikazuje kako nema prijevare bez zablude, odnosno da je ključan element prijevare dovođenje u stanje zablude.

10.5. Prividan ugovor

Bilo da je riječ o sklapanju fiktivnog ugovora ili simuliranog i disimuliranog ugovora, ZOO-05 nije se odmaknuo od uređenja propisanog ZOO-om iz 1978. godine. Slično kao što se nesporazum ne smatra manom volje, tako se i sklapanje simuliranog ugovora ne može podvesti pod mane volje jer ugovorne strane ni ne žele da takav ugovor postane valjan.²¹⁷ Samo ugovorne strane znaju sadržaj njihove volje pa je potrebno zaštititi treću savjesnu osobu prema kojoj se ne može istaknuti prigovor prividnosti.²¹⁸ Prividni ugovori dovode do ništetnosti takvih ugovora, a koliko je suglasnost volja izrazito bitna za sklapanje ugovora, toliko je pri sklapanju prividnih ugovora potrebna suglasnost volja ugovornih strana o prividnosti tog ugovora.²¹⁹ Volja ugovornih strana, dakle, postoji, ali je usmjerena na postizanje nemoralnih učinaka ili je

²¹⁵ Presuda Općinskog suda u Sesvetama, poslovni broj: P-140/2019 od 06. prosinca 2022. godine, str. 11.

²¹⁶ *ibid*, str. 26.

²¹⁷ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 440.

²¹⁸ *ibid*, str. 441.

²¹⁹ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, U-III/2752/2013 od 15.10.2015. godine, ius info

usmjerena na postizanje učinaka koji nisu vidljivi trećim osobama.²²⁰ Neki pak smatraju da je posljedica prividnih ugovora nepostojeći ugovor, ali s takvom izjavom treba biti oprezan budući da ZOO-05 ne regulira nepostojeće ugovore, već samo sudska praksa, a koja je isto mišljenje i potvrdila svojim brojnim odlukama. Primjer jedne takve je presuda Općinskog suda u Šibeniku. Presudom je sud utvrdio kako, ugovor o doživotnom uzdržavanju, koji je otac kao primatelj uzdržavanja sklopio sa sinovima kao davateljima uzdržavanja, zapravo predstavlja ugovor o ustupu i raspodjeli imovine za vrijeme života. Naime, sporni je ugovor o doživotnom uzdržavanju otac sklopio sa sinovima i to nakon što je sklopio brak s tužiteljicom, na čiji zahtjev je i pokrenut postupak. Sud je zaključio kako je sporni ugovor o doživotnom uzdržavanju sklopljen kako bi se tužiteljica isključila iz nasljedstva u odnosu na nekretnine koje su predmet spornog ugovora, odnosno kako iste ne bi ušle u ostavinsku masu.²²¹ Sud je smatrao kako u konkretnom slučaju prava volja ugovornih strana se nije odnosila na uzdržavanje pa prijenos imovine nakon smrti davateljima uzdržavanja, već je njihova prava volja bila riješiti imovinske odnose pokojnog primatelja uzdržavanja u odnosu na nekretnine koje je isti imao u vlasništvu u Republici Hrvatskoj.²²² Dakle, navedeni je slučaj primjer simuliranog i disimuliranog pravnog posla gdje je ugovor o doživotnom uzdržavanju simulirani pravni posao, a ugovor o ustupu i raspodjeli imovine za života je disimulirani pravni posao. Budući da je u pitanju relativna simulacija, prema kojoj ako su ispunjene pretpostavke za valjanost disimuliranog ugovora, isti je valjan, ugovor o ustupu i raspodjeli imovine za života je valjan i proizvodi pravni učinak.

Stav je suda, ali i prakse općenito kako prividni ugovori predstavljaju dvosmislenu negaciju načela savjesnosti i poštenja jer se njihovim sklapanjem želi dovesti u zabludu treću osobu i ostvariti pravno neprihvatljivi učinci.²²³

11. Pravne posljedice mana volje

Već je ranije navedeno da su posljedice ugovora sklopljenog pod nekom manom volje ništetnost, pobojnost ugovora ili nepostojeći ugovor.

²²⁰ Prividni ugovori između ništetnosti i nepostojanja, Armando Demark, Josip Dešić, Pravni vjesnik : časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Vol. 39 No. 3-4, 2023., str. 21.

²²¹ Presuda Općinskog suda u Šibeniku, P-1638/22 od 04.11.2022. godine

²²² ibid

²²³ ibid

Ništetnost, koju prouzrokuju šala, mentalna rezervacija i simulacija, je posljedica koja onemogućava izvršenje ugovora koji je protivan Ustavu Republike Hrvatske, prisilnim pozitivnim propisima te moralu društva, a što predstavlja generalnu klauzulu.²²⁴ Što znači biti protivan Ustavu i prisilnim propisima je čak i jasna odredba, ali je problem s odredbom da je ugovor protivan moralu društva jer nije točno propisano što to znači moral društva. Nije u zakonu taksativno navedeno što je moral društva, o tome svaki sudac mora odlučiti ponaosob s obzirom na svaki konkretni slučaj koji se pred njim nađe, ali svakako smatram da obuhvaća protivnost Ustavu Republike Hrvatske i prisilnim propisima te općenito standardu ili običajima koji su u društvu općeprihvaćeni te njihovo kršenje izaziva zgražanje i zaprepaštenje sviju. Kao što je već kod simulacije navedeno, ništetnost ugovora za sobom povlači daljnje posljedice, poput povrata u prijašnje stanje, gdje svaka ugovorna strana vraća ono što je primila, odnosno, ako to nije moguće, potrebno je osigurati odgovarajuću naknadu u novcu.²²⁵ Druga posljedica je naknada štete ugovaratelja na kojeg pada ništetnost ugovora poštenom, savjesnom suugovaratelju.²²⁶

Pobojnost ugovora uzrokuju, dakle, sve ostale mane volje, zabluda, prijevara, sila ili prijetnja. Pobojni ugovori su također ništetni, ali relativno, a to znači da nisu ništetni samim njihovim sklapanjem pa da nisu ni nastali (što je opet različito od nepostojećih ugovora), već su to valjani ugovori do čije ništetnosti dolazi tek isticanjem pobojnosti jer ih ugovorne strane mogu održati na snazi ako to žele. Za razliku od ništetnosti, pobojnost može isticati samo ugovorna strana koja želi da se ugovor pobija, ne i svaka zainteresirana osoba, a na pobojnost sud ne pazi *ex offio*.²²⁷ To ipak ne znači da univerzalni sljednici ovlaštene osobe ili vjerovnik ovlaštene osobe ne može pobijati ugovor koji je sklopljen na njegovu štetu, jer mogu i to je u njihovom interesu bilo da su nasljednici ovlaštene osobe ili povezani nekim drugim odnosom.²²⁸ Jedna od bitnijih razlika između ništetnosti i pobojnosti je upravo ta što ništetnost ne zastarijeva, ne postoji rok u kojem se može ugovor poništiti, ni objektivni ni subjektivni. S druge strane, pobojnost je vezana rokom od trideset dana u kojem suugovaratelj strane koja može pobijati ugovor traži od nje da se izjasni hoće li pobijati ugovor ili će on ostati na snazi, a ako taj rok protekne, ugovor se smatra poništenim.²²⁹ Također rok je godina dana od saznanja za razlog pobojnosti, odnosno prestanka prisile, a u svakom slučaju tri godine od sklapanja

²²⁴ Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 515.

²²⁵ *ibid*, str. 520.

²²⁶ *ibid*, str. 519.

²²⁷ *ibid*, str. 531.

²²⁸ *ibid*, str. 532.

²²⁹ *ibid*, str. 531.

ugovora.²³⁰ Jedan je način poništaja ugovora, dakle, pomoću sudske odluke, a drugi je obaviješću jedne strane drugoj kojom se pobija ugovor, a koja se mora dati u razumnom roku nakon što je saznala za razloge poboynosti ili se može očekivati da je saznala za njih.²³¹ Daljnje posljedice poboynosti ugovora jednake su onima ništetnosti ugovora. Dakle, iako postoje znatne razlike između poboynosti i ništetnosti ugovora, posljedice jednom poništenih ugovora (izraz je isti bilo da je riječ o ništetnim ili poboynim ugovorima, oni se poništavaju) su jednake s naslova naknade štete i povrata u prijašnje stanje.

Nepostojeći ugovori nisu nikakva novina iako se takvima smatraju. Spominje ih se još i u rimskome pravu u slučaju *dissensusa*, ali ZOO-05 ne sadrži nikakvu odredbu koja bi izričito bila propisana za slučaj nepostojećih ugovora. Međutim, kako su se u praksi često pojavljivala pitanja i slučajevi u kojima ugovorne strane jesu izjavile svoju volju, ali se njihove volje nisu podudarale, postavlja se pitanje što u tim slučajevima, je li ugovor nastao ili nije, kakve su posljedice takvih ugovora, koja su prava ugovornih strana. Najbolje odgovore na ta pitanja daje nam sudska praksa. Općinski građanski sud u Zagrebu imao je jedan takav slučaj u kojem je tužitelj D.H. tužio prvotuženika T.F i drugotuženika G.G zbog navodno sklopljenog ugovora o kupoprodaji nekretnina za koji je tužitelj tvrdio kako ga nije sklopio. Naime, sud je u ovom postupku utvrdio da je nekretninu tužitelja D.H. prodao F.B. lažno se predstavljajući kao tužitelj D.H, koji je saznao da je njegova nekretnina prodana provjerom u gruntovnici. Tužitelj navodi kako on nije ni potpisao spomenuti ugovor i Tabularnu ispravu, već je to učinila treća osoba, F.B. koristeći identitet tužitelja, uključujući i lažno uvjerenje Ministarstva unutarnjih poslova o prebivalištu. Utvrđeno je kako potpis ne odgovara tužiteljevom potpisu, ni broj osobne iskaznice također nije njegov pa je logično zaključiti ako tužitelj ni na koji način nije sudjelovao u sklapanju spornog ugovora, ugovor ne može nastati. Tužitelj nije izjavio svoju volju slobodno i ozbiljno, zapravo nije je ni na koji način izjavio, njegova je volja za sklapanje spornog ugovora izostala pa ugovor nije mogao nastati, ne proizvodi pravne učinke, nepostojeći je, isto kao i Tabularna isprava.²³² Takav nepostojeći ugovor ne može se smatrati ništetnim ugovorom jer ništetan ugovor je nastao i postojao je pa čak i ako je od trenutka njegovog nastanka *ex lege* bio ništetan. Drugi slučaj nepostojećeg ugovora također je slučaj Općinskog građanskog suda u Zagrebu pred kojim je tužiteljica B.H. tužila tuženu M.D., a isto je riječ o ugovoru o prodaji nekretnina. Osim spornog ugovora o kupoprodaji, ono što je zajedničko ovim slučajevima je

²³⁰ Zakon o obveznim odnosima, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23, čl. 335.

²³¹ Gorenc, Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014., str. 532.

²³² Presuda Općinskog građanskog suda u Zagrebu, P-7808/07, 25.08.2015. godine

što ni u jednom od njih tužitelji nisu bili prisutni pri sklapanju spornih ugovora. U prvom slučaju tužitelji su podatci bili ukradeni, čak i ne u potpunosti vjerodostojni, dok u ovom slučaju tužiteljica je bila u bolnici, oporavljala se od teške operacije nakon koje je slijedila i rehabilitacija, dakle dug oporavak pa nikako nije mogla potpisati nijedan ugovor što je i uspjela dokazati opsežnom medicinskom dokumentacijom. Županijski je sud u Zagrebu, povodom žalbe utvrdio kako ugovor nije potpisala tužiteljica B.H. niti je naznačen njen potpis u spornom ugovoru, odnosno potpis je krivotvoren. Prvostupanjski je sud pogrešno utvrdio da je taj ugovor ništetan jer nema propisanu formu, pa je drugostupanjski sud pravilno utvrdio da je riječ o nepostojećem ugovoru, a kako takav ugovor ne postoji, ne proizvodi pravne učinke, ne može biti ništetan.²³³

Komentar ZOO-a iz 1978. godine također spominje nepostojeće ugovore, ali je zanimljivo da također nema nikakve kogentne odredbe koja bi konkretno uredila (ne)postojanje takvih ugovora, već se moramo oslanjati na sudsku praksu. Iako su pravne posljedice ništetnih i nepostojećih ugovora jednake, ne proizvode pravne učinke, razlika postoji pa zato i smatram potrebnim propisivanje i nepostojećih ugovora kao kogentne odredbe ZOO-a.

²³³ Presuda Županijskog suda u Zagrebu, GŽ-644/14, od 17.06.2014.

12. ZAKLJUČAK

Mane volje u rimskom su pravu pa onda i hrvatskom prepreka valjanosti ugovora. Ugovorom se ne može postići namjeravani cilj ako postoji nesklad volje i očitovanja. Tijekom duge povijesti ovog rimskog instituta, lako se može zaključiti kako su promjene koje su se događale razvijanjem instituta mana volje, bile potrebne radi zaštite ugovornih strana, a i pravne sigurnosti. Ulpijan je unaprjeđivao institute koji nisu bili primjereni potrebama vremena, a ponajviše su bili suviše formalni pa je bilo potrebno omogućiti elastičnije institute koji će pružiti pravnu zaštitu širem krugu ljudi. Pretor je svojim sredstvima, odnosno tužbama i prigovorima pružao mogućnost pobijanja ugovora koji je sklopljen, a koji je obuhvaćen manama volje.

Mane volje najveće su promjene doživjele tijekom samog rimskog prava. Postupno prelazeći iz strogog, formalnog civilnog prava prema klasičnom i postklasičnom pravu popuštale su granice formalizma pa se povećao i broj slučajeva koji prije, u civilnom pravu, nije bio obuhvaćen manama volje, konkretno zabludom. Na taj je način povećan i krug osoba koja se mogu pozvati na mane volje, a sve kako bi se omogućila pravna zaštita, na koju Rimljani ranije nisu mogli računati zbog krutih formi. Formalizam je u civilnom rimskom pravu funkcionirao jer se točno znalo što koja izjava ugovornih strana znači, odnosno ugovorne su strane morale sklopiti ugovor u propisanoj formi pa nije bilo potrebe za tumačenjem njihove volje. Kasnije se javila potreba za tumačenjem volje ugovornih strana i pronalaženjem unutarnje volje kao psihološkog, subjektivnog elementa svakog ugovora. Iznalaženje prave volje očitovane prilikom sklapanja ugovora bitan je element svakog ugovora jer svakoj ugovornoj strani bi trebalo biti omogućeno sklopiti ugovor onog sadržaja koji odgovara njevoj unutarnjoj volji. Ipak su u pitanju njeni interesi radi kojih i sklapa ugovor, a i kod naplatnih ugovora i njeni resursi.

Pravo nije egzaktna znanost. Nema potrebe za izmišljanjem novih instituta dokle god stari rimski instituti i dalje funkcioniraju, prilagođavaju se potrebama vremena i lako su primjenjivi. Po novijim zakonima vidi se, kada se nešto novo želi uvesti (poput famozne zabrane rada nedjeljom), takvi su zakoni nedorečeni, nedovoljno regulirani s puno pravnih praznina. Sudska praksa koja datira iz 1980-ih, a i ranija još je uvijek aktualna jer je i dalje važeća i nezastarjela. Pa ako se možemo koristiti praksom sudova iz prošlog stoljeća, zašto ne i stoljećima starim rimskim pravom.

Uspoređujući rimsko i hrvatsko pravo pa onda i Zakon o obveznim odnosima 1978. godine i 2005. godine razlike između mana volje su neznatne ako se uopće mogu nazvati

razlikama. Možda bi pravilniji naziv bio usklađivanje vremenu i prostoru primjene. Pravne posljedice mana volje su u rimskom i hrvatskom pravu ostale jednake. Vrlo je važno znati razliku između pobojnog, nepostojećeg i ništetnog ugovora kako bi se znao postaviti tužbeni zahtjev. Sud na ništetnost pazi po službenoj dužnosti, ali ne i na pobojnost dok za nepostojeći ugovor zakonom nije propisano tko pazi na (ne)postojanje ugovora te je li vezano nekim rokom. Postavi li se tužbeni zahtjev pogrešno, sud će ga odbiti. Najčešća posljedica je pobojnost, a s obzirom da je većina mana volje povezana s osobnim odnosima i interesima ugovornih strana, odnosno te mane volje utječu na individualne interese ugovornih strana, za razliku od onih mana volje koje uzrokuju ništetnost, a koje utječu na interese društva kao cjeline, to i nije začuđujuće. Ipak, pobojnost za sobom vuče i jedan drugi problem. Rokovi u kojima ugovorna strana može pobijati ugovor su kraći, odnosno moguće je pobijanje u roku od godine dana od saznanja za razlog pobijanja, odnosno tri godine od sklapanja ugovora. Ovakvi rokovi mogu biti problem za ugovornu stranu jer protekom ovih rokova više ne može pobijati ugovor. Ništetnost s druge strane nije ograničena nikakvim rokom i na nju se može pozvati svaka zainteresirana osoba. Razlog tome je što su ništetni ugovori protivni prisilnim propisima i moralu društva što se smatra većom povredom standarda kojeg je društvo postavilo, a predstavlja i ugrozu za uspostavljeni pravni poredak kao i izigravanje svih načela koja su uspostavljena.

Postojanje mana volje prilikom sklapanja ugovora protivno je načelu savjesnosti i poštenja, jednom od temeljnih načela obveznih odnosa, ali i načelu ravnopravnosti stranaka. Dakle, ne samo da mane volje prouzrokuju nevaljanost ugovora, već predstavljaju i izravno kršenje osnovnih načela na kojima počiva svaki ugovorni odnos.

Može se izvesti zaključak kako su mane volje u svojoj biti povezane. Prijevarena ne ide bez zablude, a sklapanjem simuliranog i disimuliranog pravnog posla iza kulisa skriva se namjera prevare trećih osoba ili države, odnosno dovođenje u stanje zablude s namjerom prijevarnog postupanja. Ukoliko ne postoji nesporazum koji obuhvaća obje ugovorne strane, utoliko je riječ o zabludi kao još jedan primjer povezanosti ovog instituta. Najčešće mane volje na koje sam naišla istraživajući sudsku praksu su zabluda i prijevarena. Prijetnja i sila manje su zastupane, a razlog tome je vjerojatno činjenica da je prijetnja ujedno i kazneno djelo, a ne samo delikt obveznog prava. Zabluda je i tijekom povijest najviše obrađivana mana volje, kao i mana volje koja je bila najprjepornija. Bilo je potrebno razgraničiti različite vrste zabluda, a pogotovo *error in supstantia* i *error in qualitate* koje su usko povezane budući da je njihov temelj materijal, tvar od koje je nešto napravljeno. Također, bilo je bitno odijeliti zablude koje utječu na valjanost ugovora od onih koje nisu pravnorelevantne.

Mnogo je stoljeća prošlo od Rimskog Carstva i rimskog pravnog sustava, ali po pitanju mana volje kao da i nije. Nepromijenjeni elementi govore nam kako pojedini instituti djeluju stoljećima bez potrebe za nekom većom intervencijom, a sve u korist ugovornih strana ili ugovorne strane koja ulazi u sferu sklapanja ugovora, a koja joj možda i nije toliko poznata. Naravno da pri sklapanju ugovora uvijek treba biti oprezan, prepustiti sastavljanje ugovora stručnim osobama koje svojim znanjem mogu uskladiti našu volju s voljom druge ugovorne strane kako bi sklopili ugovor bez mana volje, odnosno kako bi ugovorne strane znale što potpisuju i kakve su posljedice ugovora koji potpisuju. Sudska praksa, kojom su u radu razrađene pojedine mane volje, najbolji je pokazatelj nerazumijevanja pravnih posljedica ugovora koji ugovorne strane sklapaju. Iako se ne smatra izvorom prava, sudska praksa od velike je pomoći kako odvjetnicima tako i sucima u pronalasku najboljeg rješenja za spor.

13. LITERATURA

1. Gorenc Vilim, Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, 2014.
2. Horvat, M; Rimsko pravo, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008.
3. Julije Paulo, Sentencije, Latina et Graeca, Zagreb, 1989.
4. Klarić, Vedriš; Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014.
5. Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, U-III/2752/2013 od 15. listopada 2015. godine, ius info
6. Dr. Stjepan Posilović, Opći austrijski građanski zakonik, St. Kugli, Knjižara kraljevskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, Zagreb, 1852.
7. Petrak, M., Error in supstantia u klasičnom rimskom pravu, listopad 2010.
8. Presuda Općinskog građanskog suda u Zagrebu, P-7808/07, od 25. kolovoza 2015. godine
9. Presuda Općinskog suda u Sesvetama, poslovni broj: P-140/2019 od 06. prosinca 2022. godine
10. Presuda Općinskog suda u Šibeniku, P-1638/22 od 04.11.2022. godine
11. Presuda Županijskog suda u Zagrebu, Gž-644/14, od 17. lipnja 2014.
12. Presuda Županijskog suda u Splitu, Gž-3535/16-2 od 13. lipnja 2016. godine
13. Prividni ugovori između ništetnosti i nepostojanja, Armando Demark, Josip Dešić, Pravni vjesnik : časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Vol. 39 No. 3-4, 2023.
14. Romac, A. , Izvori rimskog prava , Informator, 1973.
15. Sentenca Visokog trgovačkog suda Republike Hrvatske, Pž-2413/2020 od 20.09.2023. godine
16. Sentenca Županijskog suda u Bjelovaru, Gž-2053/11 od 14.10.2011. godine
17. Sentenca Županijskog suda u Varaždinu, Gž-1372/2020 od 08.04.2021. godine
18. Šarac M., Lučić Z., Rimsko privatno pravo, Naknada Bošković, Split 2011.
19. Vizner, Boris: Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima, Zagreb, 1978.
20. Zakon o obveznim odnosima, NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23
21. Zimmerman, Reinhard; The Law of obligations, Juta & Co, 1990.